

INFORMASJON FRÅ RIKSARKIVAREN

Tema: Staten bygger
Wedelmonumentet

Romanifolk og rettsapparat i 1801

[arkiv]magasinet

Arkivmagasinet er det faglege tidsskriftet til Arkivverket. Det rettar seg mot eit breitt, historieinteressert publikum. Arkivmagasinet skal vere orienterande og debattskapande og bidra til å spreie kunnskap om arkiva sin eigenart og deira viktige rolle i samfunnet. Arkivmagasinet ynskjer å stimulere til auka interesse for og bruk av arkivmateriale i Riksarkivet, statsarkiva og i Samisk arkiv.

Redaktør

Leif Thingsrud

I redaksjonen

Kari B. Benedictow, Trond Karlsen, Oddleif Lian, Per Kristian Ottersland og Hege Brit Randsborg

Reprofoto

Odd Amundsen, Riksarkivet

Redaksjonen si adresse

Riksarkivet, sjå bakre omslag

Design

Agendum See Design

Prepress og trykk

o7 Gruppen AS
ISSN 0801-5449

Bidrag til neste utgåve må vere i redaksjonen før 15.04.2010.

Laussal: kr 40
Årsabonnement (3 nr.): kr 100
Offentlege institusjonar, museum o.l.: gratis
Opplag: 3000

Giro: 7874.06.45802

Framsidedeilete:

Bustad for politimeisteren i Drammen.
Ukjend fotograf. Original i Riksarkivet
(Justisdept., 2. Sivilktr. C, Sakarkiv
Eo8_164_2_72). Utsnitt.

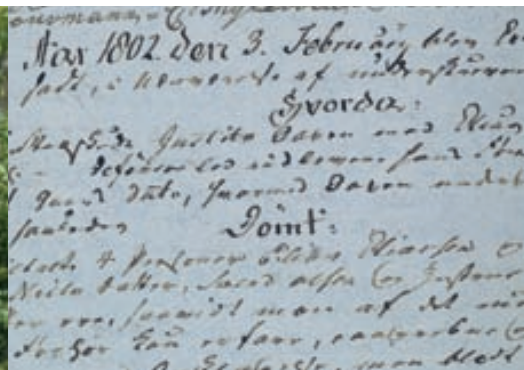
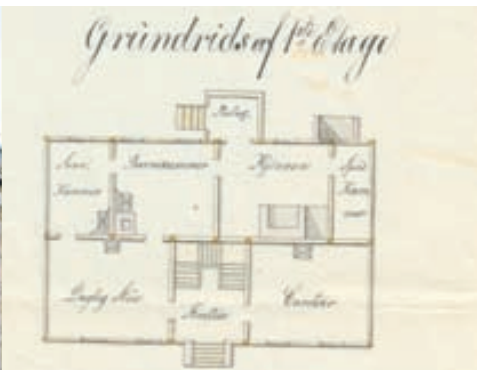
Indre omslag:

Bråten på Jeløya var sorenskrivargard i Moss.
Ukjend fotograf. Original i Riksarkivet
(Justisdept., 2. Sivilktr. C, Sakarkiv
Eo8_164_1_70). Utsnitt.

6 Hvem bygde ”det fine huset”

Innhold

16 Embetsgårder på sparebluss

23 Restaureringen av Wedelmonumentet

29 Da Elias hesteskjærer unnslopp tukthuset

TEMA: STATEN BYGGJER

- 6 Hvem bygde "det fine huset"?
- 10 Staten som byggherre
- 13 "... til væsentlig Forskjønnelse for Byen ...".
Kommissjonen for bygging av Storting,
Høyesterett og regjeringsbygg 1839-1841
- 16 Sjefsgårdene: Embetsgårder på sparebluss
- 20 Fotodokumentasjon av embetsgårder
- 23 Restaureringen av Wedelmonumentet

ANDRE ARTIKLAR

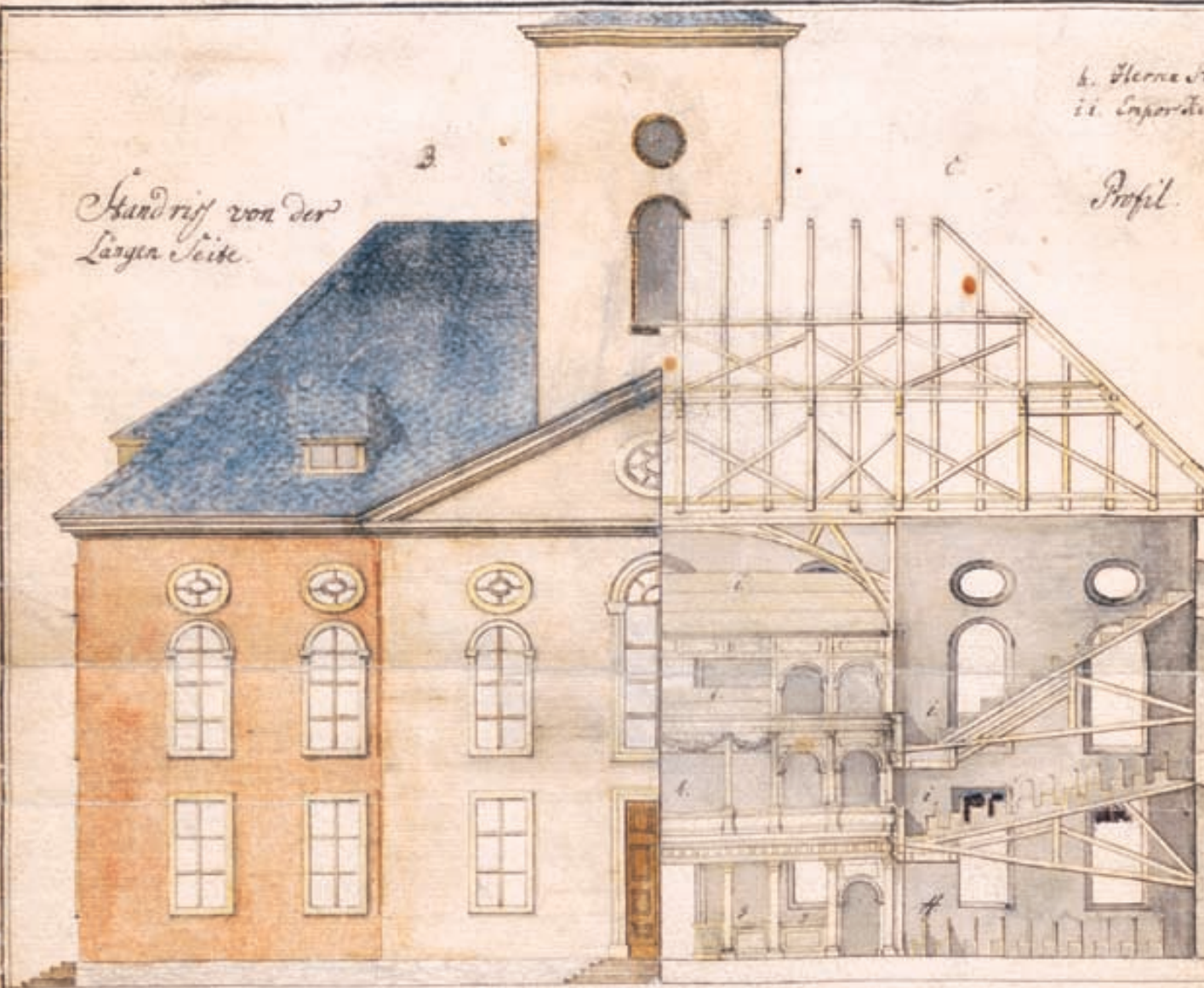
- 26 En hilsen til kjære i Milano.
Brev mellom keiser Karl 5.s norske dronningemner
- 29 Da Elias hesteskjærer unnslopp tukthuset.
Romanifolks møte med rettsapparatet i 1801

FASTE SPALTER

- 33 Arkiv – helt enkelt: Papirarkivenes siste stadium
- 34 Bokmelding: "Ti der var papir overalt"
- 35 Notisar
- 36 Krøniken
- 38 Kalender

10 Staten som byggherre

Grundriß

a.) Altar
b.) Choral
c.) Turm

I 1739 vart det sendt eit brev til Kongen der ein ba om lov til å byggje ei ny kyrkje på Kongsberg. Til søknaden låg det eit forslag med fire teikningar signert oberberghauptmann Joachim Andreas von Stuckenbrock. Brevet med teikningane blei så lagt i arkivet til Danske kanselli.

Teikningane i kanselliarkivet låg samanbretta, noko som sleit på dei. I Riksarkivet tek ein difor desse ut og oppbevarar dei under meir eigna forhold. Slik har Riksarkivet si kart- og

teikningssamling oppstått. Alle kart som er tatt ut, har fått ein eigen kartsignatur, t.d. NRA DK 107 som er teikningane over Kongsberg kirke. I katalogen har ein notert kor karta er tatt ut frå, og det blir lagt ei tilvising i pakken der dei låg opprinneleg. I dag består kart- og teikningssamlinga hovudsakleg av materiale frå perioden ca 1650-1850.

I tillegg til kart som er tatt ut av pakkane, består kart- og teikningssamlinga av heile eller delar av

avleverte kartsamlingar, t.d. den kartsamlinga som Kongsberg Sølververk hadde bygd opp og som blei avlevert samla til Riksarkivet. I nyare arkiv finst ofte kart og teikningar som egne seriar, og dei ligg då ikkje i kart- og teikningssamlinga. Men vi vil òg finne slikt materiale saman med dokumenta i dei sakene dei er ein del av, utan at dette alltid er merka av i katalogane.

Bilete: Forslag til ny kyrkje på Kongsberg, teikna av J. A. Stuckenbrock, 1739. Original i Riksarkivet (NRA DK 107).

Frå [red]aksjonen

Statlege bygg kan vere staselege bygg som skal syne makt og verdigheit. Før skulle husværa til embetsmenn helst markere at dei høyrde til dei kondisjonerte. Men i det som for inntil eit halvsekel sidan var eit heller fattig land, måtte staten ofte ty til billige mellombels løysingar. Og eit mellombel kunne verte ganske langt, på same måte som landet var langt og med store skilnader i byggjeskikk. Dei bygningane staten kjøpte eller fekk ført opp, var og er ei broket samling, sjølv om jernbanestasjonar og embetsbustader spreidde nye impulsar innan byggjeskikken utover bygdene og inneretter fjordane.

I dette nummeret av Arkivmagasinet skal vi ikkje prøve å skrive den store historia om bygningane til den norske staten. Men vi skal gi ein oversikt og gjere ei vandring i nokre av dei kjeldene som inneheld gode opplysingar om statlege bygg. Fokus vert på dei sivile profane bygga, sjølv om dei militære utgjer ein stor del av den statlege bygningsmassen. Ser vi bort frå dei siste to hundre åra, var det mest berre festningsanlegg staten bygde.

I nyare tid har staten derimot ført opp eit stort mangfald av byggverk; representasjonsbygg, jernbanestasjonar i alle storleikar og meir eller mindre staselege embetsbustader. Talet på lyktestolpar og gjerder som er sette opp, er òg høgt. I tillegg kjem alt som er bygd av vegar, hamner og jernbaner. Men det får vere ei anna historie.

Ei anna historie er òg dei reisande, romanifolka. Deira husværa kunne lett verte tukthuset tidleg på 1800-talet. Vi syner her kjelder til den historia – etter eit kort sprang tilbake til eit lite brev mellom døtrene til kong Kristian 2.

Liv Thompson

Langeland, sorenskrivargard for Vinger og Odal, med nye uthus. Ukjend fotograf.

Interiør frå sorenskrivargarden Rein ved Bodø. Ukjend fotograf.

Mellem Jarlsberg var sorenskrivargard i Horten. Foto: Carl Lind, Horten.

Originalar i Riksarkivet (Justisdepartementet, 2. sivilkontor, Eo8_164).

Hvem bygde ”det fine huset”?

”Annemor, hvem bygde det fine huset?” spurte mitt lille barnebarn meg forleden. ”Det fine huset”??? Ja visst, nå husket jeg det. Barnebarnet hadde vært med på bytur, og vi hadde gått forbi Finansdepartementet. Det hadde gitt opphav til en lengre samtale om hvem som befant seg bak de tykke murene, hvem som styrte landet, betalte utgifter osv.

AV ANNE HALS, SENIORRÅDGIVER, RIKSARKIVET

Ja, hvem bygde egentlig Finansdepartementet eller andre offentlige bygg? Den nye norske staten etter 1814 hadde stor mangel på bygninger til sentrale styringsorgan og andre viktige samfunnsinstitusjoner. Vi vil se litt på hvordan det ble bygd opp et statlig apparat for planlegging, bygging og drift av offentlige bygninger og hvilke arkiver som dokumenterer dette.

Praktbygningene – hvor var de i 1814?

I 1814 var hovedstaden i den nye norske staten, Kristiania, en liten by med ca. 10 000 innbyggere. Der fantes ikke mange monumentalbygg eller andre offentlige bygninger som for eksempel kunne huse den felles svensk-norske kongen når han var på besøk, eller lokaler som var store nok til å romme Stortinget når det hadde møter. Og hvor skulle regjeringen holde til? Kongen og Stattholderen bodde de første åra i Paleet, en bygning oppført på 1770-tallet som opprinnelig var eid av den rike familien Anker og seinere overdratt til staten. Slottet sto ferdig først i 1848, og Stortinget

flyttet ikke inn i egen bygning før nesten 20 år seinere, i 1867.

Hoveddelen av statens verdslige eiendommer i 1814 lå enten under Forsvaret eller var i bruk som embetsgårder. Administrasjonen av eiendommene var spredt. Riktignok hadde man i 1794 ansatt en bygningsinspektør, men denne skulle bare ha kontroll med offentlige bygninger i og omkring Kristiania. For å få et fastere ansvar med det statlige bygningsvesenet opprettet regjeringen i 1816 en stilling i Finansdepartementet som bygningskyndig konsulent for offentlige bygninger og anlegg. Helt fram til 1886 var dette bare en bistilling. Bergråd Christian Collett, som var den første bygningsinspektøren, fungerte derfor vesentlig som konsulent for Finansdepartementet. På nesten hele 1800-tallet måtte de enkelte departementene og etatene selv administrere nybygg og drift av eiendommer. Noen, som Kirke- og undervisningsdepartementet, brukte utenforstående hjelpere. Fram til 1847 sendte

Regjeringsbygningen fra 1904 huser i dag Finansdepartementet. Arkitekt: Henrik Bull. Foto: Statsbygg/Jiri Havran. Utsnitt.

departementet alle byggesakene over til den Kgl. Tegne- og Kunstscole til faglig vurdering. Tegneskolen ble også bedt om å lage tegninger. Andre departement, som Justisdepartementet, foretrakk å holde kontrollen over eiendommene helt selv.

Avmechtig bygningsinspektorat

I 1825 bevilget Stortinget penger til å bygge et slott for kongen. Dette var et krafttak i den fattige nye staten, og byggeprosessen gikk i rykk og napp helt fram til 1848. Men etter hvert som statens økonomi bedret seg og nye institusjoner som Høyesterett, Stortinget og Universitetet krevde mer plass, skjøt statlig byggevirksomhet fart i siste halvdel av 1800-tallet. Fra ca 1880 og fram til første verdenskrig kom nye offentlig bygg til i hovedstaden på rekke og rad.

Det hadde lenge vært behov for et bedre tilsyn med statlig byggevirksomhet og statlige eiendommer. Spørsmålet om å ansette statlige bygningsinspektører ble reist flere ganger uten at det vant gehør verken i regjering eller storting. Først i 1886 bevilget Stortinget penger slik at Finansdepartementet året etter kunne ansette en arkitekt i hel stilling som statens bygningsinspektør og konsulent.

Den nye stillingen førte imidlertid ikke til en bedre samkjøring og kontroll med statens bygg. For å si med et i sin tid kjent dusteforbund: ”snarere tvert i mot”. Omkring århundreskiftet ble det store overskridelser på flere nye statsbygg både i hovedstaden og ute i distriktene. Og ønsket om å få etablert en sterkere statlig bygningsadministrasjon ble fremmet igjen. Også denne gangen satte Storting og regjering foten ned. Manglende vilje til koordinering gjorde at enkelte etater etablerte sine egne bygningskontorer. I 1913 fikk statsbanene sitt eget arkitektkontor, og Medisinalvesenet opprettet et byggekontor i 1918 som skulle ha ansvar for bygging av tuberkulosesanatorier og psykiatriske sykehus. Statens bygningsinspektør hadde heller ingenting å gjøre med bygninger

som bl.a. fyrvesenet, vassdragsvesenet eller Opplysningsvesenets fond eide og administrerte.

I 1928 ble Statens bygningsinspektør omorganisert. I prinsippet skulle nå det faglige tilsyn med prosjektering og oppføring av nybygg konsentreres til bygningsinspektoratet. Men med unntak av Medisinalvesenets byggekontor, som gikk inn i den nyomdannede institusjonen, fortsatte de nevnte etater samt de militære myndigheter å ha ansvar for sine egne bygninger.

Statens bygningsinspektorat, fra 1936 Riksarkitekten, ble aldri noe annet enn et faglig støtte- og tilsynsorgan for de ulike fagdepartementene og en del av deres underliggende etater. Dette førte til at det administrative ansvaret for byggevirksomhet og eiendomsforvaltning ble liggende i den enkelte institusjon helt fram til etablering av Statens bygge- og eiendomsdirektorat i 1960. Da ble drift og prosjektering av statlige bygg for alvor sentralisert og lagt til ett organ.

Opplysninger spredt i mange arkiver

Skal vi svare direkte på barnebarnets spørsmål ”hvem bygde det fine huset?”, må vi gå til Finansdepartementets arkiv for å finne opplysninger og tegninger om den gamle regjeringsbygningen som i dag huser Finansdepartementet. Bygget sto ferdig i juni 1906 med Henrik Bull som utøvende arkitekt. I arkivet etter Kontoret for statens eiendommer, og særlig i arkivet etter Eiendomskontoret, vil vi finne hele serien med Finansdepartementets eiendomssaker, såkalte E-saker, fram til 1960. Serien, som i dag ligger i Administrasjonsavdelingens arkiv, inneholder opplysninger om de bygningene som departementet administrerte. Dette var i tillegg til regjeringsbygningen bl.a. Slottet, Stortinget og en rekke eiendommer som regjeringen enten disponerte som kontorer eller som ble leid ut til statsansatte.

Operahuset i Bjørvika sto ferdig i 2008. Snøhetta arkitekter fikk internasjonale priser for bygget.
Foto: Statsbygg/Trond Isaksen.

I 1839 vedtok Stortinget å bevilge penger til en universitetsbygning. Ved kgl. res. 17. oktober samme år nedsatte regjeringen en kommisjon for nye universitetsbygninger – i realiteten en byggekomité for universitetet som ”skulle føre overbestyrelse og kontroll med bygningsarbeidet i såvel teknisk som økonomisk henseende”. Arkivet etter kommisjonen er bevart som et arkiv etter Kirke- og undervisningsdepartementet. Arkivmateriale i forbindelse både med denne første universitetsbygningen, museumsbygningene på Tøyen og seinere de første bygningene på Blindern vil man også finne i arkivene etter skolekontorene D og E og i universitetets eget arkiv.

På samme måte vil vi finne opplysninger om fengsler i Fængselsstyrets arkiv, stasjonsbygninger i arkivet etter NSBs arkitektkontor, postbygninger i arkivet etter Poststyrets 5. postadministrasjonskontor og fyrbygninger i arkivene etter Fyrdirekto-

ratet og Kystdirektoratet. Her finnes flotte arkitekttegninger av så vel stolte fyr som av jernbanestasjoner. Som et apropos til det siste inneholder arkivet etter Narvesen kioskkompani en rekke fotografier av jernbaneskiosker både før og nå. Fotografier finner vi også i Fængselsstyrets arkiv, der både nåværende og tidligere fængselsbygninger og interiør er avbildet.

Men selv om vi stort sett må gå til den enkelte institusjons arkiv – eller til arkivet etter det overordnede departementet – er det også mange spor av byggevirksomhet og eiendomsforvaltning i Byggeinspektørens/Riksarkitektens arkiv. Her finner vi journaler fram til 1936 og kopibøker helt fram til 1960. Sakarkivet inneholder bl.a. saker i forbindelse med bygging og drift av statsskoler, ulike høyskoler og universitetene i Oslo og Bergen. Det er og mye materiale om bygging og drift av helseinstitusjoner, statlige psykiatriske sykehus og spesialsykehus. Dessuten finner vi selvfølgelig saker i forbindelse med utbygging av det nye regjeringsskvartalet og andre bygninger som huset deler av sentraladministrasjonen.

Derfor hvis man, som mitt lille barnebarn, gjerne vil vite mer om ”fine hus”, må man lete mange steder i arkivene. Lykke til!

Kilder

St.prp. nr. 80/1928 *Om omordning av Statens bygningsinspektorat*

St.prp. nr. 20/1884 *Fortegnelse over Statens eiendomme ved utgangen af 1880*

Statsbygg: *Regjeringsskvartalet 1906-1996*. Oslo 1996

Statsbygg: *Høyesteretts hus Oslo. Ferdigmelding nr. 508/1996*

Finansdepartementet: *Den gamle regjeringssbygningen 100 år – et byggverk og et embetsverk*. Oslo 2006

Landsverneplan for Posten Norge AS: Praktisk og praktfullt. Postens bygninger gjennom tidene på www.friluftsmuseum.no/Global/Postmuseet/Dokumenter/Prosjekter%20og%20publikasjoner/Bygnpdf

Staten som byggherre

Operahuset i Bjørvika og den nye statsministerboligen i Parkveien i Oslo er eksempler på at staten er en vital byggherre i det 21. århundret. Staten har bygget til alle tider, men omfanget og organiseringen har vært varierende.

AV PÅL WEIBY, KOMMUNIKASJONSRAÐGIVER, STATSBYGG

I tidligere tider var det kongemakten eller kirken som ivaretok den offentlige byggingen. I dag er det de folkevalgte som har ansvaret for statens interesser i bygg og eiendom. Det som startet med middelalderens monumentalbygg som Håkons hallen i Bergen, er nå en omfattende offentlig byggevirkksomhet i et moderne samfunn med stadige endrede krav og forventninger.

Eier og forvalter 2300 bygg

Statsbygg har vært en sentral aktør i offentlig byggevirkksomhet. Først i 1993 ble navnet Statsbygg tatt i bruk, men gjennom ulike organisasjonsformer kan man følge virksomheten tilbake til 1816 og til oppnevningen av en bygningskyndig konsulent for de offentlige bygninger. Fra bygningskyndig konsulent i halvtidsstilling har det gått via Statens bygningsinspektør, Riksarkitekten og Statens bygge- og eiendomsdirektorat til dagens Statsbygg.

Statsbygg er statens forvaltningsorgan i bygge- og eiendomssaker. På vegne av staten eier og forvalter Statsbygg 2300 bygg fordelt på 615 eiendoms-komplekser i inn- og utland. Dette er formålsbygg som blant annet kultureiendommer, regjerings-

bygg, offentlige administrasjonsbygg, kongelige eiendommer, fengsler, undervisnings- og forskningssteder, veg- og trafikkstasjoner, tinghus, ambassader, barnevernsinstitusjoner og tollsteder. Innenfor disse kategoriene har Statsbygg årlig rundt 140 igangsatte byggeprosjekter av ulik størrelse og type i forskjellige byggefaser.

Ved siden av Statsbygg er det også andre statlige aktører som bygger på vegne av staten. Forsvarsbygg har ansvaret for de militære anleggene, og helseforetakene som ble opprettet i 2001, er nå byggherre for sine egne byggeprosjekter. Jernbaneverket opptretr også som statlig byggherre. Entra ble skilt ut av Statsbygg i 1999 og fikk da ansvar for kontorbyggene, mens Statsbygg beholdt ansvaret for de såkalte formålsbyggene. Dette er i første rekke bygg oppført for bestemte statlige formål, og som ikke tilbys ellers i eiendomsmarkedet.

1814: Ny giv for statlige bygg

La oss gå litt tilbake i tid: Byggeaktiviteten var relativt beskjedent her på bjerget i dansketiden. Riktignok ga de 400 årene under dansk styre oss Akershus festning, men det var ikke her i landet danskene brukte sine byggekroner.

Bergen Tinghus ble bygd fra 1928 til 1933. Arkitekt Egill Reimers. Foto: Statsbygg/Jaro Hollan.Utsnitt.

Med grunnloven av 1814, selvstendighetstankene og nasjonalfølelsene som bakteppe fikk Norge en ny start som statlig byggherre. Vi var rett nok i union med Sverige, men 1814 ga grobunn for nasjonsbygging i vid forstand. Sammenlignet med våre naboer i Sverige og Danmark var den statlige byggingen lavmælt og ikke spesielt omfangsrik, men den var likevel av stor symbolverdi for nasjonen.

En rekke statlige institusjoner fikk sine bygg i unionstiden: Norges Banks filial på Bankplassen 3 i Oslo (1830), Det kongelige slott (1848), Oscarshall slott på Bygdøy (1852), Universitetet i Oslo (1856), Norges Landbrukshøgskole på Ås (1859), Stortinget (1866), Rikshospitalet i Oslo (1826, 1845 og 1877), Nasjonalgalleriet i Oslo (1881) og Nationaltheatret i Oslo (1899). I tillegg var byggingen av posthus i flere av Norges største byer noe som staten påtok seg i den perioden.

Av disse bygningene fra 1800-tallet er det verdt å merke seg at et par av dem har blitt ombygget og fått nytt innhold på 2000-tallet. I 2000 flyttet Rikshospitalet til fantastiske, nye lokaler på Gaustad i Oslo, mens det gamle Rikshospitalet ble utviklet av Statsbygg til boligformål. I Pilestredet Park har en helt ny bydel tatt form: en grønn oase med 1400 boliger, kontorer, næringsvirksomhet og undervisning. Prosjektet ble belønnet med Statens byggeskikkpris i 2007 og Oslo bys arkitekturpris for 2005.

I Norges Banks gamle filial på Bankplassen har Nasjonalmuseet – arkitektur tatt plass. De nye lokalene stod ferdig i 2008. Da var det gamle bygget rehabilitert og blitt spleiset sammen med et nybygg i glass og betong tegnet av en av Norges fremste arkitekter, Sverre Fehn.

Pådriver for god byggeskikk

Statlig byggevirkosomhet er ofte et speilbilde av det som er typisk for en tidsepoke, og dette kommer klart frem i de drøye 100 årene som Norge har

vært en fri og uavhengig nasjon. Bygninger kan fortelle om nøkternhet og nedgangstider, slik vi ser det i gjenreisningen av Norge etter krigens ødelegelser. Men bygninger gjenspeiler også en nasjons vekst, optimisme og velstand. Den bevisste satsingen på bygging av universiteter og høyskoler på 90-tallet og frem til i dag, er et eksempel på det: På hvilken måte staten har vektlagt arkitektur har også vært skiftende siden 1905. Hele skalaen har vært benyttet: Fra holdningen om at arkitektur er dyrt og meningsløst til å være en motor for å fremme god arkitektur i landet.

Rett etter selvstendigheten fra svenskene ble flere betydningsfulle bygg ferdigstilt. Den gamle regjeringsbygningen, der Finansdepartementet nå holder til, er det første av regjeringsbyggene våre. Det stod ferdig i 1905 som det første monumentalbygget etter unionsoppløsningen. Bygget er i norsk granitt, et materiale som understreker både nasjonale verdier og signaliserer at vi her har å gjøre med noe trygt, solid og klippefast.

Andre viktig bygg er Norges Banks hovedkontor på Bankplassen 2 i Oslo (1906) og Norges tekniske høyskole i Trondheim (1910). På NTH kunne nasjonen utdanne sine egne arkitekter, og den nasjonalromantiske retningen stod støtt en periode. Dette kommer blant annet til uttrykk i Erik Glosimodts stasjonsbygninger langs Dovrebanen som ble oppført mellom 1919–1921. På 30-tallet blir to perler skapt og bygget.

Både Kunstnerens hus i Oslo (1930) og Bergen Tinghus (1933) er eksempler på fremragende arkitektur.

I kraft av de teknologiske fremskrittene måtte nasjonen bygge flyplasser. Hovedflyplassen ble lagt til Fornebu i Bærum i 1939, men etter hvert ble det bygget flere flyplasser landet rundt. Trafikken ble større, og flyplassene måtte stadig bygges ut. Fornebu ble til slutt for liten, og i 1998 tok Gardermoen i Ullensaker kommune over som hovedflyplass. Terminalbygget på Gardermoen fremstår lyst, elegant og oversiktlig i all sitt mylder.

Etter andre verdenskrig har statens byggeaktivitet også fått et større regionalt og lokalt preg med Tromsø lærerskole (1952), Statens Hus i Vadsø (1961), Stasjon for akvakultur i Austevoll, Oljedirektoratet i Stavanger (1986), Politihuset i Fredrikstad (1993) og Sametinget i Karasjøk (2000).

Av alle bygg som staten har bygget, er det ett av de nyeste som skiller seg ut med tanke på oppmerksomhet. Statsbyggs operahus i Oslo (2008) er møtt med en enorm nysgjerrighet og interesse fra så vel inn- som utland. Signalbygget har allerede vunnet en rekke priser, og publikumsbesøket på operataket har vært enormt.

Pilestredet Park er utviklet på det gamle området til Rikshospitalet. Mellom de gamle sykehusbygningene står nye bolighus.

Foto: Statsbygg/Thomas Bjørnflaten.

”... til væsentlig Forskjønnelse for Byen ...”

Kommisjonen for bygging av Storting, Høyesterett og regjeringsbygg 1839-1841

AV HEGE BRIT RANDSBORG,
ARKIVAR, RIKSARKIVET

I forbindelse med budsjettbehandlingen på Stortinget sommeren 1839 ble regjeringens forslag om å bevilge årlig 6000 spesidaler til utvidelse av departementsbygningen nedstemt. Istedenfor sendte Stortinget en anmodning til regjeringen om å ”...meddele Storthinget Oplysning om, hvorvidt passende Tomter haves eller kunne erholdes til Bygninger for Stortinget, den Norske Regjering med derunder hørende Contorer og Høiesterett”.

Etter at Norge gikk ut av unionen med Danmark i 1814, ble det behov for en rekke nye statsinstitusjoner. Det ble opprettet flere departementer, vi fikk en folkevalgt lovgivende forsamling og en ny høyesterett. De første årene holdt disse institusjonene til i leide lokaler rundt om i hovedstaden. Statens økonomiske tilstand var ikke av en slik art at det var mulig å tenke på å bygge nye, egne bygninger. Første prioritet var å skaffe kongen et slott å bo i når han besøkte landet. Men etter noen tiår hadde man fått orden på økonomien og kunne ta fatt på andre oppgaver.

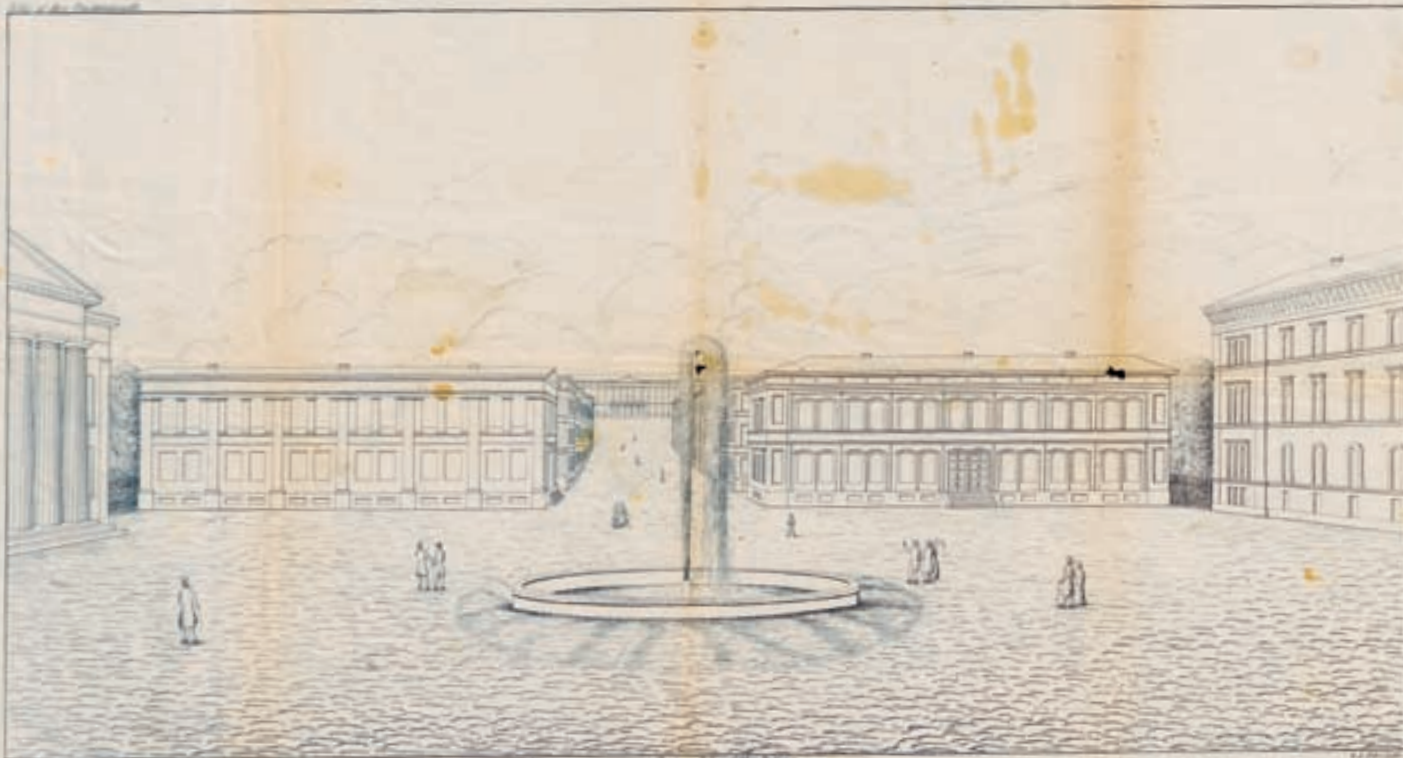
Som svar på Stortingets anmodning ble det i 1839 nedsatt en kommisjon bestående av representanter for de berørte parter, nemlig høyesterettsassessor F. Motzfeldt, for Stortinget artillerikaptein H. Foss, for regjeringen statssekretær U. F. A. Schouboe og ekspedisjonssekretær H. Ruge. I tillegg fikk også intendanten for slottsbygningen, H. D. F. Linstow, plass i kommisjonen. Den skulle utrede tomtevalg og om utvidelse av eksisterende bygningsmasse eller

nybygging var mest hensiktsmessig. Linstow var den eneste med kunnskap i arkitektur og bygningsteknikk. Etter 1½ år leverte kommisjonen sin innstilling, i alt over 90 håndskrevne sider. Den ligger i arkivet etter Finansdepartementet, ktr. E, Statens eiendommer.

Trange, kummerlige og helseskadelige lokaler

Kommisjonen gikk grundig til verks. Først beskrev den situasjonen slik den var. Stortinget holdt til i en del av Departementsgården som lå midt i kvadraturen. Men den var lite egnet, særlig til mer høytidelige anledninger som åpning og avslutning av Stortinget. Dessuten var representantenes plasser i salen slik at lyset både var skadelig for øynene og ubehaglig og sjenerende. Komitéværelsene var for få og for små og særdeles helseskadelige om vinteren. Bedre stilt var det ikke med Høyesterett, som leide lokaler i et privathus som hverken var passende eller verdig til å huse rikets høyeste domstol. De ulike departementene holdt dels til i Departementsgården, dels i leide lokaler rundt omkring, men over alt var det trangt og kummerlig.

Kommisjonen måtte først ta stilling til om man ved tomtekjøp og nybygging i forbindelse med Departementsgården kunne skaffe nok plass. Men konklusjonen ble at dette ikke var mulig, særlig fordi disse offentlige bygningene ikke kunne gjemmes bort, men trengte at minst én fasade vendte ut mot en rommelig, åpen plass. Dessuten ville beliggenheten midt inne i et trangt kvartal medføre stor fare for brann i tillegg til mye støy som kunne forstyrre blant annet de muntlige forhandlingene i Stortinget.

Vanskelig valg av byggetomt

Kommisjonen måtte derfor se seg om etter andre totemuligheter hvor bestemte krav kunne tilfredsstilles. Det skulle være god og fast grunn, slik at man unngikk kostbare grunnarbeider. Terrenget måtte være noenlunde jevnt og med god drenering. Tomta måtte være stor nok og ha en sunn og fri beliggenhet. I alt åtte forskjellige tomter ble vurdert. Artilleritomta nede ved festningen kunne ikke brukes fordi en kgl. res. fra 1836 hadde båndlagt denne til militært formål. Det samme gjaldt en del andre tomter rundt festningen. Artilleristalltomta ble også forkastet på grunn av "... Fæstningens Nærhed og de der jevnlig forefaldende Skydeøvelser og Salutter".

Youngs løkke mellom Storgata og Møllergata så man bort fra, både fordi nye veier ville dele den opp, men også fordi omgivelsene ikke var tilfredsstillende. Nærmeste naboer ville bli Kristiania tukthus, en ny kirkegård og et utall bakbygninger

som tilhørte brennevinsbrennerier, garverier og lignende. Alt dette førte med seg stank og urenligheter. Vaterland ble også forkastet på grunn av sine stygge omgivelser og vanskelige byggegrunn.

Kommisjonen endte med å anbefale en del av Ruseløkka som staten allerede eide. Den lå på sørsiden av den nye veien til kongeboligen, den senere Karl Johans gate, rett overfor de påbegynte nye universitetsbygningene. Dessuten var nærliggende tomter for tiden til salgs.

Flere argumenter for og i mot ble diskutert. Var tomta for avsides? Dette ble oppveid av at den isolerte beliggenheten betydde mindre brannfare og støy fra allmenn ferdsel. Dessuten, hevdet man, vil det stillesittende livet gjøre det til en psykisk nødvendighet for de fleste som jobbet i departementet å foreta en daglig mosjonstur. Det samme gjaldt Stortingets medlemmer. Fra tomta var det vel 500 meter ned til Stortorget.

Linstows perspektivskisse med forslag til reguleringsplan med stortings-, regjerings- og høyesterettsbygning i Karl Johans gate. Original i Riksarkivet (NRA PS 270).

Forsiktlige framdriftsplaner

Man foreslo å bygge et nytt Storting med fasaden ut mot veien. Linstow ønsket å legge regjeringsbygning og Høyesterett på de nærliggende tomtene. Denne idéen var ikke ny fra Linstows side. Allerede i 1826 foreslo han at det burde anlegges en veiforbindelse mellom byen og slottet og langs denne veien burde det ligge en rekke praktbygninger. Dette utdyper han i en senere reguleringsplan fra 1839. De andre medlemmene ville heller ha to lange fløyer på hver side av stortingsbygningen til departementsbygninger. Ny bygning for Høyesterett ville man vente med. Årsaken til dette var først og fremst økonomisk, fordi man jo samtidig ville holde på med bygging av ny kongebolig og nytt universitet.

Kommisjonen anbefalte at byggeprosjektet skulle foregå i etapper. Det hastet mest med en ny stortingsbygning. Når den sto ferdig, ville det bli frigjort lokaler i Departementsgården, og man slapp å leie seg inn rundt omkring i byen. Det ville man spare penger på. Dessuten var det begrenset mengde med kvalifisert arbeidskraft, særlig spesialister, og av den grunn burde man ikke sette i gang altfor mange byggeprosjekt på én gang.

Som bilag til innstillingen laget Linstow forslag til hvordan et nytt Storting, ny regjeringsbygning og ny Høyesterett kunne se ut. Han var opptatt av at de skulle få en kunstnerisk utsmykking som var bygningene verdig, og foreslo 20 000 spesidaler til dekor på hovedfasaden til stortingsbygningen. Det syntes de andre medlemmene var for ekstravagant særlig med tanke på "... Landets Evner, vore Borgerlige Forhold og vore etablerede Institutioners Aand". De trodde heller ikke Stortinget vil bevilge en slik sum, når det ikke hadde gjort det for å få slottet prydet med "... Kunstens ædleste, men tillige kostbareste Frembringelser ...". De foreslo også å redusere utgiftene ved å bruke støpte sinkdekorasjoner istedenfor dyrt billedhuggerarbeid i marmor som Linstow hadde foreslått.

Uenige om arkitektkonkurranse

Kommisjonen la vekt på at Linstows planer bare var for å illustrere hva man kunne få til innenfor visse økonomiske rammer. Det måtte selvfølgelig utarbeides detaljplaner, utgiftsoverslag og forslag til materialanskaffelser. Hvem som skulle utarbeide dette, var man uenig om. Linstow foreslo at det skulle utlyses en internasjonal arkitektkonkurranse. Dette gikk de andre medlemmene imot fordi en slik fremgangsmåte ville møte så store vanskeligheter at man ikke kunne forvente noe godt resultat. Utenlandske arkitekter ville ikke ha nødvendig kjennskap til norske forhold til å lage realistiske forslag. Dessuten var de beste utenlandske arkitektene allerede så opptatt med større, prestisjefylte byggeprosjekter at de neppe ville være interesserte. Et annet problem var at man i Norge hadde så få arkitekter at med en konkurranse dem i mellom, ville det bli problematisk å få satt sammen en fagkyndig bedømmelseskomité.

Ble for kostbart

Diskusjonen på Stortinget ble lang og hard, men endte med at forslaget ble forkastet. Et viktig motargument var at tomte lå lavt i et fuktig terreng og derfor ville kreve store og kostbare oppfyllinger. Det skulle ta lang tid før noen av disse institusjonene fikk egne bygninger. Kommisjonens anbefaling om at man måtte prioritere en ny stortingsbygning, ble fulgt, og Stortinget sto ferdig i 1866.

Det tok lenger tid å få på plass de andre statlige bygningene kommisjonen hadde foreslått. De måtte vente til det neste århundret. Høyesterett sto ferdig i 1903, mens den første regjeringsbygningen, som i dag rommer Finans- og tolldepartementet, sto ferdig i 1906.

Sjefsgårdene: Embetsgårder på sparebluss

”Gammel før Tiden var hun blevet ... af Kjas og Mas, af aldrig at faa Pengene til at strække til, af at bugte og krøge sig, af bestandig at se ud som intet og være alt ...”. Jonas Lie tegner et levende bilde av familien på Gilje, kapteinsgården høyt oppe i fjellbygden, der de ”nøgne Bjelkevægge” og det glissent møblerte rommet med en halv mil fra stol til stol dannet et ”igjen-nem landsens tarveligt” hjem.

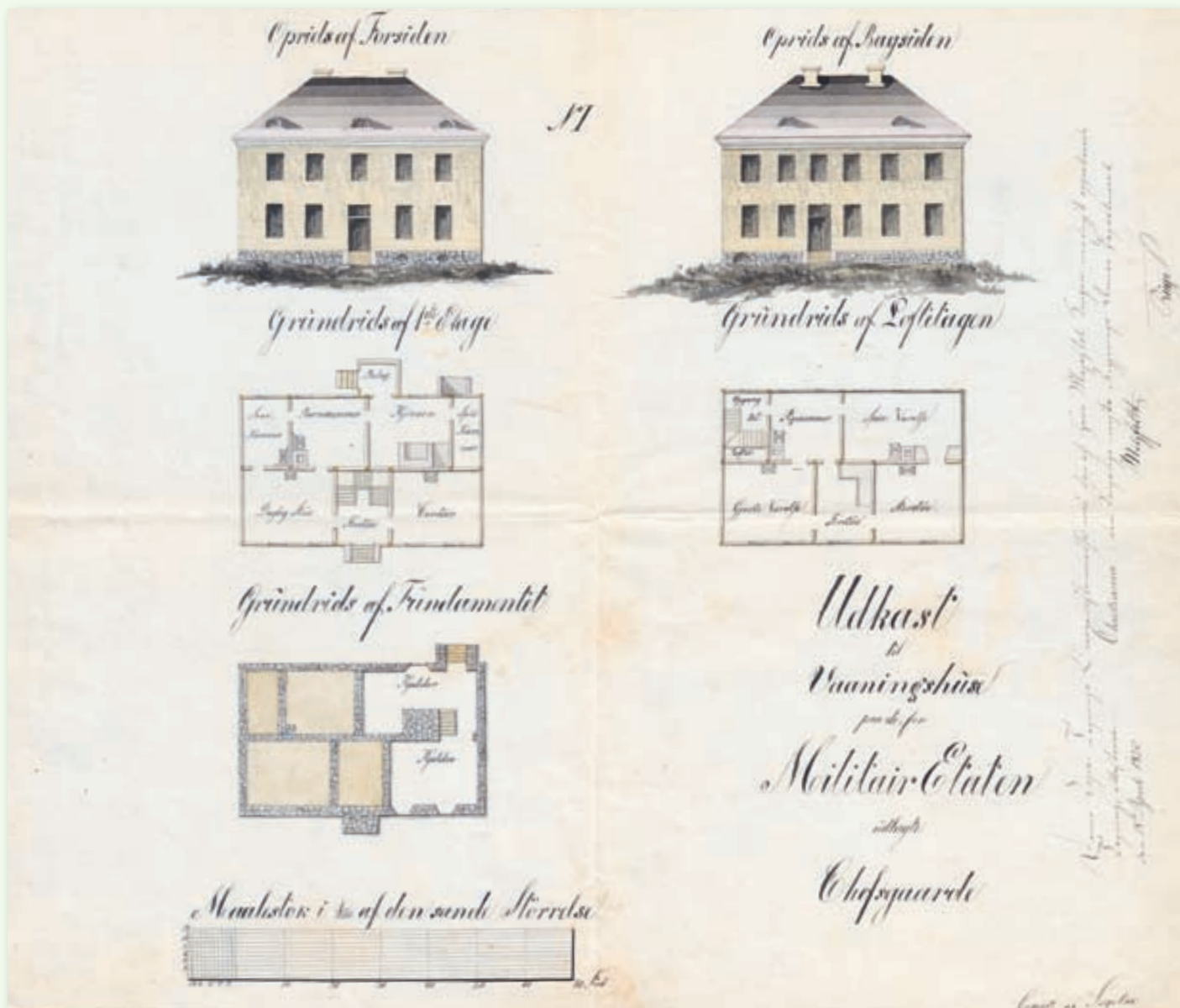
AV NINA HVEEM CARLSEN, ARKIVAR, RIKSARKIVET

Var det slik det var? Var kapteinsgårdene fattigslige og perifere, eller er dette unntaket som bekrefter regelen om embetsgårdene som gode gårder med en relativ velstand?

Ordningen med sjefsgårder kom på slutten av 1700-tallet. Det norske militærvesenet var i endring, det gamle soldatlegdsystemet ble avvirket, og man ønsket en strammere organisering, økt opplæring av soldatene og en større profesjonalisering av offiserene.

For å få til dette, måtte man finne måter å avlønne både soldater og offiserer på. Penger var ikke så aktuelt. Naturalhusholdning var det rådende økonomiske systemet på 1700-tallet, penger ble mest brukt til skatter, avgifter og gjeld. Derimot kunne en jordlapp for menige eller en større gård for offiserene være en hensiktsmessig ordning, det ville gi dem innkvartering og livsbetingelser som gjorde at

Kapteinsgården på Gilje, slik Erik Werenskiold så den for seg. Bokillustrasjon.

Forslag til militær embetsgård
fra 1820.
Original i Riksarkivet
(NRA KB 2a).

de kunne bruke tid og krefter på militære formål i stedet for det daglige strev for mat og hus og klær. Planene var omfattende, og de ble lagt fram av det nyopprettede krigsdirektoriet i 1764. Men General-krigsdirektoriet i København vendte tommelen ned – av flere årsaker. En generell skepsis til å bygge en sterk norsk hær som på lengre sikt kunne true helstaten, har nok vært tilstede. Viktigere var sosiale og økonomiske hensyn. Skulle bønder og husmenn fortrennes fra gård og grunn for å gi plass til soldater og offiserer? Og hvem skulle betale for moroa? Stiftsdireksjonen, som hadde fått en henvendelse om saken fra Kanselliet, uttalte at det ikke fantes muligheter i det pengeknappe norske

naturalhusholdet til å finansiere en slik ordning. Planen ble skrinlagt, men spørsmålet om organisering og finansiering av militærvesenet ble hengende i luften i tiårene som fulgte.

Da sjefsgårdene endelig ble en realitet i 1791, var det en ordning full av kompromisser. De menige soldatene var ute av bildet, det samme var mange av offiserene. Ordningen gjaldt nemlig bare kompanisjefene, og selv de fikk dårligere vilkår enn først planlagt. De rundt 250 gårdene som ble tatt fra det benefiserte kirkegodset, ble ikke solgt, men bare utlagt til kompanisjefene, som dermed selv måtte ta ansvaret for vedlikehold av bygninger,

utredning av bygsel og økonomiske utgifter forbundet med gården og dens drift. Kompanisjefen ble dermed like mye bonde som militær, og hensikten med ordningen, å skape en rendyrket militær stand, var grundig redusert, takket være de mange motstridende interessene som lå i bunnen.

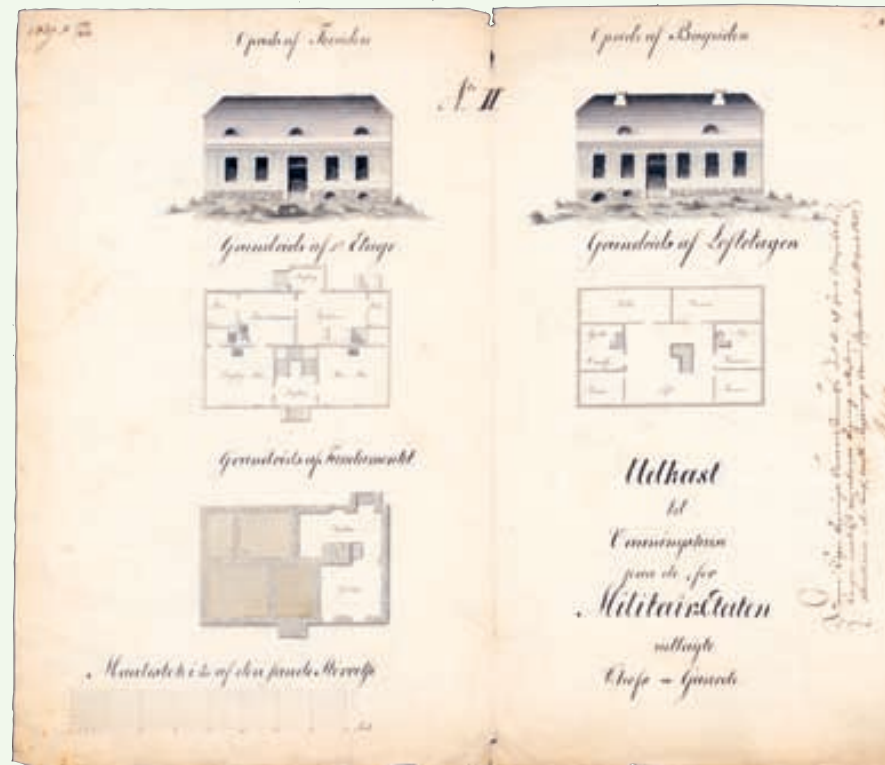
Helt konkret var det særlig tre ting som hindret sjefsgårdsordningen i å bli like vellykket som for eksempel prestegårdene. For det første var svært mange av gårdene i en driftsmessig dårlig forfatning. Husene var mange steder av dårlig kvalitet, og størrelse og komfort sto ikke i forhold til hva mange forventet av en embetsgård. Det var opp til offiserene selv å råde bot på dette, og utlegget skulle han kunne kreve tilbakebetalt av sin etterfølger på gården. Men han – eller eventuelt hans enke – måtte selv sørge for å få summen utbetalt, og en slik usikkerhetsfaktor virket verken betryggende eller stimulerende på investeringstrangen i offiserskorpsset, og mange kapteinsboliger bar preg av det. På samme måte ble det for dyrt å investere i nye besetninger, nye redskaper eller jordforbedringer når utsiktene til erstatning ved fraflytting var så usikre. De fleste offiserene hadde liten eller ingen formue, og svært få var interessert i å risikere det de hadde på noe som kunne være tapt ved neste korsvei.

Den andre ulempen var gårdenes beliggenhet. Mange av sjefsgårdene lå så avsides og var så vanskelig tilgjengelige at det ble liten kontakt med omverdenen. Det var ikke fristende for en offisersfamilie å slå seg ned helt i utkanten av et bygdesamfunn der jorden ofte var dårligst og forholdene ødslige og ofte solfattige. Andre gårder derimot, lå så nær byene at det var langt mer hensiktsmessig for kompanisjefen å bosette seg i byen framfor å streve på et bruk like utenfor. Begge disse faktorene hindret hver på sin måte bosetting på mange av sjefsgårdene og gjorde at kompanisjefene foretrakk egen innkvartering i stedet.

En tredje viktig forklaring til at systemet ikke fungerte, lå endelig i gårdenes ulikhet. For riktignok var det slik at flertallet av sjefsgårdene var i dårlig forfatning, bygningsmessig og driftsmessig. Men forskjellene var også iøynefallende. Noen ulikheter var et produkt av forbedringer som brukerne selv hadde gjort. Andre ulikheter lå i naturforhold, bonitet og størrelsesmessige forskjeller mellom gårdene.

Premierløytnant og brigadeadjutant C.D. Finnes undersøkelse fra 1842 om ulike sider ved sjefsgårdene gir et detaljert og interessant bilde av forholdene. Artilleribrigadens gårder, for eksempel, var gjennomsnittlig på noe over 200 mål dyrket innmark, men forskjellene mellom dem var påtagelige. Mens Gjemse i Melhus var på hele 336 mål, så var Høigjeldt i Tvedt bare på 60. Brukeren på Gjemse kunne holde 4 hester og 16 storfe, mens brukeren på Høigjeldt hadde 1 hest og 8 storfe.

Forslag til militær embetsgård fra 1820. Original i Riksarkivet (NRA KB 1a).

Utmarka skapte tilsvarende ulikheter. Torp i Borge hadde 40 mål utmark. Til Tomset i Strinda lå det derimot 3000 mål. Ulikhetene skapte økonomiske og sosiale forskjeller mellom sjefene, og disse forskjellene motiverte for handling.

Allerede i 1818, bare 27 år etter at ordningen ble etablert, kom den første reformen og nedtrappingen av sjefsgårdsinstitusjonen. Foranledningen var den nye hærordningen dette året som reduserte hæren med rundt 1/3 og dermed samtidig reduserte antall kompanisjefer med behov for sjefsgårder. 81 av de 198 sjefsgårdene ble såkalt overtallige, og en egen lov åpnet for at disse overtallige gårdene kunne bortforpaktet og at inntekten skulle gå til å ruste opp de ”virkelige” sjefsgårdene.

Ordnningen ble en betinget suksess, i tiden fram til 1840 ble tretten sjefsgårder forsynt med nye boliger, det vil si rundt 10 % av gårdene. Det var omtrent samme antall som i perioden før, og viser ingen stor virkning av loven. Men allerede før 1820 var det en annen reformtanke som vant fram i Stortinget, nemlig å selge unna embetsgårdene etter hvert som de ble ledige. I 1821 kom Lov om salg av det benefiserte godset, og flere lovforslag tok sikte på å regulere dette

For sjefsgårdenes del tok salget fart rundt midten av århundret. Typisk nok ble de dårligste, de minste og de mest avsidesliggende stort sett solgt først. Utover på 1850-tallet økte salget og fikk nærmest preg av et skred, helt sikkert tilskyndet av de gode konjunkturerne i jordbruket. Salget fortsatte imidlertid med samme frekvens århundret ut, og rundt 1900 var så godt som alle sjefsgårdene solgt. De tretten som var igjen, ble alle solgt før 2. verdenskrig, den aller siste, Østberg i Ringsaker, i 1937. Sjefsgårdene ble ikke den suksessen de var ment å bli. Knappt 30 år etter at de oppsto, var nedbygg-

ingen altså allerede i gang, og mange av gårdene sto ubenyttet av kompanisjefene i distriktet i lange perioder. Det har åpenbart ofte vært lite lønnsomt eller fristende å bosette seg der, særlig har nok belastningen med de dårlige boligene og den avsidde beliggenheten vært utslagsgivende for mange. Det ser ut til at vi kan konkludere med at Jonas Lies beskrivelse av familien på Gilje i en avsides fjellbygd i 1840-årene, har hatt en klar empirisk forankring. Forfatteren ser ut til å ha kjent godt til de faktiske forholdene for kompanisjefene på kapteinsgårdene, og selv om boka er skrevet noen tiår senere, finner beskrivelsene gjenklang i arkivmaterialet og utredningene som foreligger fra den tiden.

I tillegg til C.D. Finnes Beskrivelse over Landmilitairetatens Chefsgaarde fra 1842, kan man i Riksarkivet studere sjefsgårdene blant annet i arkivet etter Armédepartementet. Selv om arkivet stort sett er generelt og overordnet, har serien med sjefsgårdspakker, som er ordnet etter gårdenes navn, detaljerte opplysninger om den enkelte gård.

”Den uhyre Dagligstue med de nøgne Bjelkevægge, det umalede sandstrøede Gulv og de smaa Ruder ... var nedover sin Længde høist glissent møbleret.” (Jonas Lie: Familien på Gilje). Tegning: Erik Werenskiold.

Fotodokumentasjon av embetsgårder

I arkivet etter Justisdepartementet, 2. sivilkontor, er det fire fotoalbum med over 380 bilder av embetsgårder. Det er flest bilder av sorenskriver- og politimesterboliger, men boliger for byfogder og statsadvokater er også representert. Det er bilder fra alle fylker.

AV ÅSE LANGE, ARKIVAR, RIKSARKIVET

Det eldste albumet synes å være påbegynt i 1915, og prosjektet må ha stoppet opp omkring 1930. Noen løse bilder er fra 1932. De fleste bildene er tatt for anledningen, men også eldre fotografier og postkort er brukt for å dokumentere bygninger og omgivelsene deres.

Billedtekstene er knappe. Embete og sted er alltid nevnt, og i noen tilfelle også byggeår og arkitekt. Dessuten er årstall for anskaffelse, ombygginger og salg av eiendommen ofte med.

Justisdepartementet var stadig involvert i kjøp og salg av embetsboliger, og brukerne søkte jevnlig om bevilgninger til utbedringer. Elektrisitet til lys og koking og innlagt vann var berettigete krav i den aktuelle perioden, men slikt som maling av flaggstangen og salg av den gamle vedkomfyren ble også forelagt departementet. I de første tiårene etter 1900 fikk sorenskriverkontorene ildfaste arkivrom. For departementet kunne fotografier gi en pekepinn om hva slags bygninger korrespondansen handlet om.

Fosen sorenskriveris embetsgård, Berg. Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet (Justisdept., 2. sivilktr. C, Eo8_164_2_27). Utsnitt.

Sør-Østerdal sorenskriveris embetsgård, Kirkenær, lå på Elverum og hadde et solid ildfast hvelv. Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet (Justisdept., 2. sivilktr. C, Eo8_569_3_42).

”Fotografier av den Dem utlagte embetsgård”

”Departementet har søkt å få en oversikt over forskjellige forhold ved de under departementet hørende embedsgårder” er innledningen til et brev til politimesteren i Hamar i 1919. Han var da ny i embetet og bosatt i statens nylig innkjøpte villa. Justisdepartementets ekspedisjonssjef fortsatte: ”Sluttelig vilde man anse det ønskelig, om der kunde bli tilstillet departementet fotografier (gjærne amatørfotografier) – for så vidt sådanne ikke alt er innsendt – av embedsgårdens husebygninger helst tatt fra forskjellige kanter og av andre partier av eiendommen, som måtte være av interesse. Fotografierne bedes helst innsendt uoppklebet og bør være ledsaget av fornødne forklaringer så vel om hva de forestiller som når de er tatt. Omkostningene ved fotografiernes kopiering vil bli betalt av det offentlige.”

Den første henvendelsen om innsending av fotografier kan ha gått ut i 1915, for en sorenskriver ble purret i 1916. Det ser ikke ut til at departementet har henvendt seg samtidig til alle beboere av embetsboliger, men likelydende brev ble sendt til

en rekke sorenskrivere og politimestere over hele landet i august 1923: ”Til komplettering av departementets samling av fotografier av de civile embedsgårder tillater jeg mig å anmode Dem om ved leilighet å foranledige tatt et par fotografier av den Dem utlagte embedsgård.” Brevet er undertegnet av byråsjef Jørgen Scheel i Justisdepartementets 3. sivilkontor. Han hadde i 1920 fulgt med saksområdet embetsgårder fra 2. sivilkontor hvor han var sekretær.

Sorenskriveren i Mellem Jarlsberg, Horten, Herman Meinich, sendte bilder til departementet i 1919 med følgende brev: ”Efter anmodning av hr. sekretær Scheel har jeg ladet ta vedliggende fotografier av sorenskrivergården Øvre Keisemarken 5. Jeg tillater mig at henstille til det ærede kontor at foranledige mig anvist billedernes kostende efter vedliggende nota eller at utta de av billederne, som kontoret ønsker at indlemme i sit arkiv, efter kr. 15,00 pr. styk.” Kvitteringen fra fotograf Carl Lind i Horten er vedlagt. Departementet beholdt alle 5 bildene og gjorde opp for seg.

Pene fasader

Bildene fra Horten er gode eksteriørbilder hvor eiendommen er sett fra forskjellige sider uten forstyrrende elementer. De fleste bildene i albumene er av denne typen, men det er også amatørbilder av litt forskjellig kvalitet.

De fleste boligene er store og staselige og av tre, enten de er våningshus på gård eller villaer i tettbebyggelse, men det er også noen byhus i mur. ”Sorenskriverstil” er blitt et begrep, men dokumentasjonen i Justisdepartementets arkiv omfatter mange forskjellige stiluttrykk. Som regel vises fasaden mot vei eller have, men fordi det har vært et poeng å få fram kontorbygninger og hvelv, og fordi departementet noen ganger har spesifisert at bildene skulle vise huset fra flere kanter, er også kjøkkeninnganger og gårdsplasser dokumentert. I bildene fra Horten er det tydelig hvordan fasaden og gårdsrommet tilhører ulike sfærer. Vi får mye mer kunnskap om miljøet når fotografen har vært inne på tunet. I noen tilfelle er også hagens vekster og utsikten blitt foreviget. De fleste bildene, men ikke alle, er tatt om sommeren.

Det er ikke mange mennesker å se på bildene, og embetsmennene selv opptrer som regel ikke, men påfallende mange barn er kommet med. Det var kanskje like greit å stille dem opp som å ha dem løpende rundt mens fotograferingen pågikk.

Kontor og stuer

Noen interiørbilder finnes også. Dem har departementet vært mindre interessert i, men de er blitt klistret inn, selv de som ble kommentert i departementets maskinskrevne konsept slik: ”For fotografierne vedligger regning på kr 52,-. Denne regning må vi vel anvise, trods en del av bildene har mindre interesse for departementet. Politimesterens kurvstol, skrivebordstol og skrivemaskin kan nok være artig å se, men betale nesten kr. 9,- pr. bilde for å ha dem som embedsgårdsbilder blir dog noget drøit. Det var nogen meget dyre bilder.” Siste setning er føyd til for hånd.

Kulturhistorie i bilder

Flere av bildene har mindre skader, og noen av amatørbildene er bleknet nesten helt bort. Albumene bærer preg av å ha vært brukt, og bildene vil også i framtida være nyttige som dokumentasjon av bygningsmiljøer og som kilde til kunnskap om embetsmannskulturen.

Kilder i Riksarkivet

S-1040 Justisdepartementet, 2. sivilkontor C
S-1041 Justisdepartementet, 3. sivilkontor C
S-2220 Justisdepartementet, politikontoret P

Litteratur

Hans Eyvind Næss (red): *For rett og rettferdighet i 400 år. Sorenskrivere i Norge 1591-1991*. Oslo 1991

Gårdsrom på Mellem Jarlsberg
sorenskrivergård i Horten.
Foto: Carl Lind, Horten.
Utsnitt.

Ekspedisjons- og fullmektig-
rommene på Nordre Sunnmøre
sorenskrivergård i Ålesund.
Ukjent fotograf.

Bakgården på Mellem
Jarlsberg sorenskrivergård i
Horten.

Foto: Carl Lind, Horten.
Originaler i Riksarkivet
(Justisdept., 2. sivilktr. C,
Eo8_164).

Restaureringen av Wedelmonumentet

Wedelmonumentet på Dronningberget på Bygdøy ble bestilt av kong Karl Johan i 1840. Det består av en byste av den da nylig avdøde stattholder Herman Wedel Jarlsberg på en sokkel med en sørgende løve hvilende ved foten. Mot slutten av 1900-tallet forfalt skulpturene, og i 2007 var monumentet svært medtatt. Det ble dette året restaurert som en del av regjeringens gave til kongeparets 70-årsdager.

AV MONICA MØRCH, HISTORIKER OG FORSKER, NORSK FOLKEMUSEUM

På de eldste fotografiene og tegningene var monumentet omkranset av et detaljrikt gjerde. Høyden på monumentet fremstod også ulikt på forskjellige eldre fotografier. Etter 1900 stod bysten på en trappeformet pyramide, og løven var synlig over gjerdet. I restaureringsprosessen i 2007 ble det valgt å tilbakeføre monumentet til den opprinnelige utformingen fra 1840-årene. Dette medførte noen utfordringer, for hvor var gjerdet blitt av? Hvorfor var monumentets utseende blitt endret ved å heve det i høyden?

Kongelig engasjement på Bygdøy

Noen få år før Karl Johan bestilte monumentet, kjøpte han Bygdø Kongsgård. Kongen ble holdt løpende orientert om forholdene og utviklingen av eiendommen. Derfor er driften av kongsgårdens

områder godt dokumentert på 1800-tallet. Korrespondanse, årsrapporter og regnskaper ble sendt kongen i Stockholm og arkivert på Stockholm slott. Karl Johan gjorde en rekke strategiske oppkjøp av eiendommer i Kristiania, for planen var å skaffe byen en stor offentlig park, helt fra slottsparken og ut til Bygdøy. Med Djurgården i Stockholm som forbilde ville Karl Johan skaffe Kristiania et tilsvarende område. I tråd med folkeparkidealet med severdigheter, lyststeder, paviljonger og monumenter, startet kongen en forskjønnelse av Bygdøy. At han lot plassere minnestøtten over Wedel i folkeparken, var da et naturlig valg.

Et monument i endring

Det tok forholdsvis lang tid å få monumentet i stand, og Karl Johan rakk ikke å se det ferdig før

han døde i 1844. Men neste år var monumentet på plass, og det ble avduket 18. juni 1845. Den norske billedhuggeren Hans Michelsen laget skulpturene. Bysten av Wedel og løven fikk Michelsen støpt i sink i Berlin og siden bronsert. Materialvalget medførte med tiden problemer, siden sink ikke egnert seg til utendørsskulpturer uten jevnlig overflatebehandling.

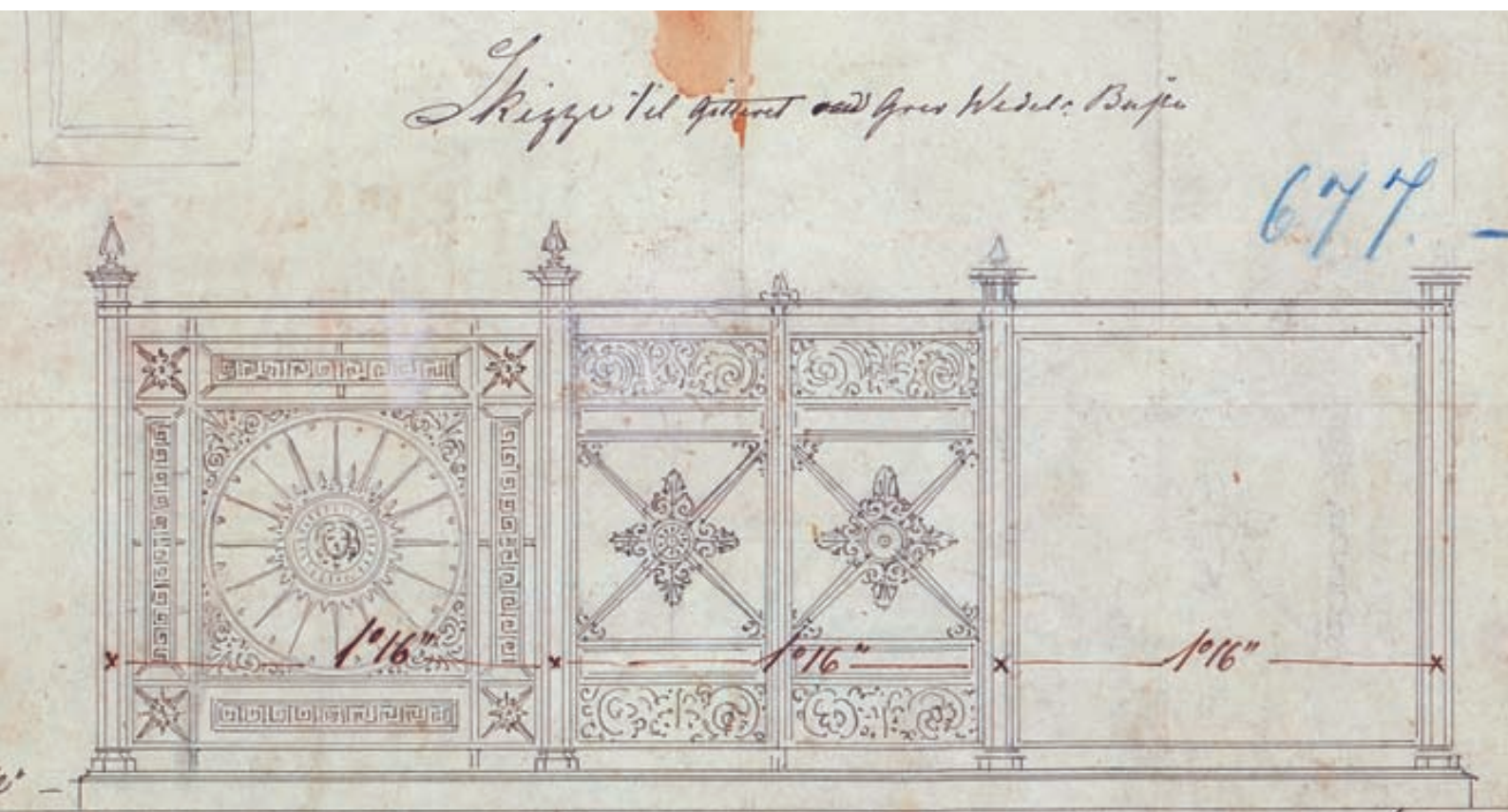
Arrangementet rundt monumentet og utformingen av gjerdet var arkitekt Johan Henrik Nebelongs verk. Støpejernsgjerdet var rikt dekorert og hadde en port mot plassen innenfor. Gjerdet skjulte dermed mye av løven, som publikum først fikk øye på fremme ved monumentet. Slike små overraskelser er en bevisst strategi i utforming av folkeparker.

Mot slutten av 1800-tallet ble monumentet forandret. Et mer monumentalt utseende var idealet. I 1881 ble bysten og løven plassert øverst på en pyramideformet trappeformasjon i rød Grorudgranitt. Gjerdet ble plassert på nederste trappe-trinn. Etter denne forandringen var løven synlig over gjerdet og ble mer iøynefallende.

Utover 1900-tallet ble vedlikehold av folkeparken nedprioritert, både parkområdene og monumentene ble skjøttet med vekslende intensitet. Vegetasjonen på Dronningberget ble ikke pleiet etter opprinnelig plan. Skulpturene ble med tiden utsatt for skade fra løvtrærne som etter hvert hang over monumentet. Midt på 1950-tallet foretok Riksantikvaren en restaurering av sinkskulpturene.

Johan Henrik Nebelongs
tegning av støpejernsgjerdet
rundt Wedelmonumentet.

Original i Bærum jernverks
støperiarkiv.

Wedelmonumentet før og etter restaurering.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Da var Nebelongs gjerde forsvunnet. Det ble borte en gang under eller rett etter den tyske okkupasjonen. På den tiden var støpejernsgjerder også svært umoderne. I tillegg var Nebelongs gjerde sannsynligvis veldig medtatt. Hvor det ble av det opprinnelige gjerdet er fortsatt uklart, men jakten resulterte i en god erstatning.

Restaurering av monumentet og omgivelsene

Kammerherre Christian Holst var bestyrer av Bygdø Kongsgård fra 1846 til sin død i 1890. Han testamenterte hele sitt arkiv til Riksarkivet, med 50 års klausulering på materialet. Mye av arkivet omhandler driften av Bygdø Kongsgård, men her finnes også detaljregnskapet over oppføringen av Wedelmonumentet fra 1845. Det viste seg at Nebelongs gjerde var støpt på Bærums verk, og i verkets støperiarkiv lå originaltegningene fra 1844. På grunnlag av tegningene og eldre fotografier kunne det lages støpemodeller til gjerdet, og det ble støpt på nytt. Gjerdet ble grunnet med blymønje og malt med mørk farge som står til de nye bronseskulpturene.

Originalskulpturene i sink var medtatt etter en utsatt utendørstilværelse. Det mest hensiktsmessige var derfor å støpe nye skulpturer, denne gangen i bronse, som tåler bedre en tilværelse i friluft. De originale skulpturene hadde også vært bronsert

ifølge inventarfortegnelser fra 1859. De nye skulpturene var mer i tråd med kunstnerens opprinnelige idé bak monumentet. På bakgrunn av arkivfunnene ble en fullstendig restaurering av Wedelmonumentet mulig.

Kilder

Riksarkivet: Privatarkiv 40 – Christian Holst, pakke 164.
Slottsarkivet, Stockholm: Norska hovstatsräkenskaper.

Litteratur

Holst, Christian (red.): *Tredie beretning om Bygdø Kongsgaard*. Kristiania 1882.

Mørch, Monica, m.fl.: *Ny tid for Dronningberget – Regjeringens gave til kongeparets 70årsdager i 2007*. Oslo 2007.

Nielsen, Yngvar: *Lensgreve Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg: Amtmand, Medlem af Rigsforsamlingen paa Eidsvold, Statsraad, Stortingsmand, Statholder og Prokansler ved det Kgl. Frederiks Universitet: 1779-1840*. Kristiania 1901.

Artikkelforfatteren er prosjektleder for "Bygdø Kongsgårds historie", et større dokumentasjonsprosjekt ved Norsk Folkemuseum. Kongsgårdens grunn og bygninger eies av staten, men fra 2004 er Norsk Folkemuseum gitt disposisjonsrett over gårdsbruket. Institusjonen har fått ansvar for å utarbeide en helhetlig landskapsplan og samarbeider med Institutt for landskapsplanlegging ved Universitetet for miljø og biovitenskap. Dokumentasjonsprosjektet har ellers vært premissleverandør for Riksantikvarens kulturmiljøfredning av kongsgårdens områder.

En hilsen til kjære i Milano

Brev mellom keiser Karl 5.s norske dronningemner

I 2003 dukket det opp et kvartbrev på elleve linjer i et antikvariat i København. Det er datert Brüssel 18. juni og signert ”Dorothea”. Antakelig er det fra året 1534. Det er skrevet på papir, på fransk i gotisk stil. Brevet er stilet til ”Min kjære bror, hertugen”.

AV DAG JOHAN BEEK, LEKTOR, KRISTIANSAND

Tiden rundt reformasjonen i 1537 var skjebneår for Danmark og Norge. Sterke krefter sto mot hverandre i kampen om de to rikenes troner. Oldenborgerne kjempet innbyrdes om verdigheten, og den mektige og katolske keiser Karl 5. av Østerrike og Nederlandene engasjerte seg i å få sin niese Dorothea og hennes mann, Frederik av Pfalz, som kongepar i Norden. Dessverre er dette også et kildefattig tidsrom. Hvert eneste lille dokument som dukker opp, blir en brikke i et historikerpuslespill, hvor mange av de viktigste bitene er tapt for alltid.

To brev fra ”La princessa”

Brevet er trolig skrevet til hertug Francesco Sforza av Milano som giftet seg med Kristian 2.s datter Christine i 1534. Dorothea ønsker ham god helbred og vennskap dem imellom, og uttrykker håp om at

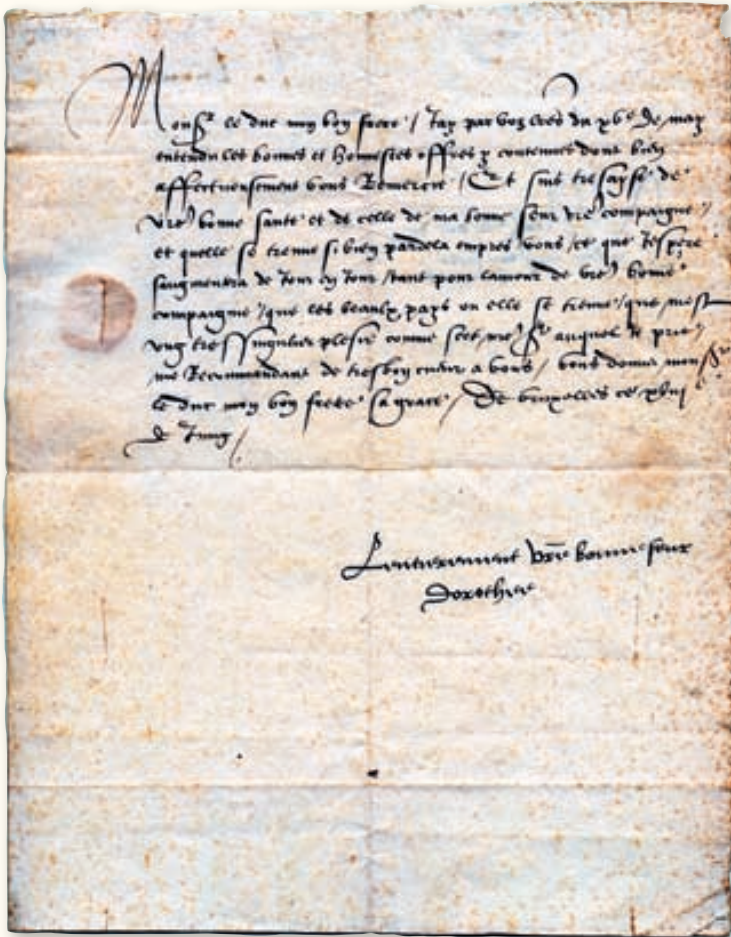
søsteren trives godt i sitt nye hjemland. Brevet har intet årstall, men må være sendt senest i 1535, da hun selv ble gift og forlot Brüssel. På baksiden er det senere tilføyd ”La princessa”.

Det er ikke bevart noen originale brev fra Dorothea hverken i den kongelige danske håndskriftsamlingen eller i norske institusjoner. Den eneste muligheten for å verifisere at brevet virkelig stammet fra den ”riktige” Dorothea, var å finne et sammenligningseksemplar.

Hertug Francesco av Sforzas arkiv oppbevares i Archivio di Stato i Milano og inneholder flere brev vedrørende hertugen og hans hus, blant annet flere brev med tilknytning til hans kone, Christine. Arkivet inneholder korrespondanse til og fra pfalzgreve Frederik, keiser Karl 5, og Maria av Ungarn, som alle engasjerte seg i Christines arvekrav. Våren 2007 fikk jeg lov til å gå gjennom dette arkivet.

Prinsesse Dorothea.
Maleri av Michiel Coxie i Allen Memorial Art Museum, Oberlin College, Ohio; Mrs. F.F. Prentiss Fund, 1953.

Brev fra prinsesse Dorothea til hertugen av Milano, ca. 1534. I privat eie.

Ett enkelt brev inneholdt samme underskrift og signatur som det første Dorothea-brevet. Et kvartark på 15 linjer, datert 15. november 1534 og uten segl. Også dette er til hertug Francesco, på fransk og med et høflighetsinnhold lik det første brevet. Både innhold og skrifttype viser at det er skrevet av samme person som brevet i København. Brevene gir nærmest et preg av familieidyll, men bakteppet var alt annet enn det. De fører oss tvert imot rett inn i de nordiske tronstridighetene.

Kamp om de nordiske tronene

I april 1525 ble kong Kristian 2. av Danmark, Sverige og Norge tvunget til å søke tilflukt i Nederlandene, da han var blitt svært upopulær både blant adel, geistlige og menigmann i Danmark. Kongen ønsket å få valgt sin sønn til etterfølger før sin død. Mektige danske riksråder ønsket derimot å beholde styringsfordelene valgordningen ga dem, og de ble støttet av bønder og borgere som mislikte den harde skattleggingen de var utsatt for. Striden endte med

Frederik 1.s maktovertagelse i Danmark og Norge, mens Gustav Vasa ble konge i Sverige. Kristian 2. ble avsatt og forlot sine riker med rundt tyve skip med kurs for Flandern, et område som sto under herredømme av keiser Karl 5. Reisetilfældig. Keiseren var Kristian 2.s svoger gjennom hans ekteskap med Elisabeth av Habsburg. Med på reisen brakte Kristian sin dronning og de tre mindreårige barna: Hans (f.1518), Dorothea (f. 1520) og Christine (f. 1521).

Forholdet mellom Kristian og den mektige keiseren var heller anstrengt. For det første hadde aldri Kristian fått utbetalt den fulle medgiften han var lovet ved ekteskapsinngåelsen. I tillegg var det ingen hemmelighet at kong Kristian hadde lutherske sympatier. Han møtte for øvrig Martin Luther under et besøk i Tyskland da han forsøkte å finansiere gjenoberingen av sine riker. Dette bidro ikke til å gjøre ham populær i den keiserlige familie, der den katolske tro sto sterkt. Vi må faktisk anta at kong Kristian ble en luthersk kristen under dette utenlandsoppholdet. Kildene forteller at han praktiserte luthersk nattverd, og han fikk også oversatt det nye testamentet til dansk.

Kongen, hans familie og hoff ble nå anvist oppholdssted i Lier, en mindre by i nærheten av Antwerpen, i det som senere er blitt kalt "Het Hof van Dennemarcken", altså den danske gård. Det var i denne byen den kongelige familien, pluss rundt seksti tjenestefolk, skulle tilbringe årene fram mot kong Kristians gjenoberingsforsøk på Norge i 1531, men skjebnen kom til å være dem ublid. Elisabeth døde i 1526, og barna ble nå sendt til Mechelen og senere Brüssel for å bli oppdratt som det sømmed seg for keiserens nevø og nieser.

I 1531 satte kong Kristian 2. kursen mot Norge med en flåte utrustet med keiserens hjelp. Dårlig vær, effektiv militær motstand og nølende politisk vilje endte med nederlag året etter. Kristian ble tatt til fange og internert på Sønderborg slott til sin død i 1559.

Prinsessene blir tronpretendenter

Kanskje satte Kristian 2. og hans tilhengere sin lit til den unge prins Hans da nederlaget og interneringen var et faktum. Han var nå pretendent til både Danmarks og Norges troner, og det norske riksrådet hadde i 1532 anerkjent hans arverett til Norge. Men den 11. august 1532, to dager etter at faren var tatt til fange, døde Hans brått i Regensburg. Karl 5. tok dødsfallet tungt og det svekket også hans planer for de nordiske landene som interessesfære. Han måtte nå satse på Dorothea, nummer to i arverekkefølgen. I 1535, 15 år gammel, ble hun gift med grev Frederik av Pfalz, som da var 53. Keiseren ønsket nok at greven skulle gjenerobre Danmark og Norge på sin hustrus vegne, men noe felttog kom ikke i stand. Etter freden i Speyer svant håpet om en restitusjon av de lutherske landene i nord. I 1556 døde Frederik, og Dorothea satt igjen som enke uten livsarvinger.

Hun døde i 1580 og ble begravet i Neumarkt i Bayern. Lite er bevart av minner fra hennes liv, og det sies at hun sløste bort mye av det hun eide. Men kravet om retten til Danmark og Norge firte hun aldri på, et krav også hennes søster Christine "overtok" fram til sin død i 1590.

Fra søsteren Christines hånd finnes flere brev i Statsarkivet i Milano. De viser at etter Dorotheas død opprettholdt hun kravet på å være den rettmessige arvtager til farens riker. Hun kaller seg "Av Guds nåde dronning av Danmark, Norge og Sverige, hertuginne av Milano" helt frem til sin død i 1590. Hennes personlige segl var en kombinasjon av de tre nordiske rikers våpen satt sammen med Sforzaenes familievåpen. Slik pryder den norske løve en mengde av middelalderens offisielle dokumenter fra hertugdømmet Milano.

Münchensamlingen

Dorothea er en viktig person i et arkivhistorisk perspektiv. Da Kristian 2 forlot Norge, tok han med seg sitt arkiv. Det ble så forøket med hans korrespondanse under landflyktigheten og store deler av stiftsarkivet i Trondheim, som Norges siste katolske erkebiskop, Olav Engelbrektsson, tok med seg da han forlot Norge i 1537. Det var lenge ukjent hvor dette arkivet befant seg. Man lette lenge, først og fremst i Nederlandene, men i 1826 ble det lokalisert i Amberg i Bayern. Det var nettopp Dorothea og hennes ekteskap med Fredrik, greve av Pfalz, som var nøkkelen. Hun hadde arvet materialet etter sin far, og det ble da innlemmet i pfalzgrevens arkiv.

Arkivet ble i 1826 overført til München, der en sakkyndig komité undesøkte det, satt opp en fortegnelse og sorterte det i danske, svenske og norske dokumenter. Professor Gregers Fougner-Lundh ble gjort oppmerksom på funnet og startet sitt arbeid med å få tilbakeført de norske dokumentene til Norge. Bayern gikk til slutt med på at disse var norsk statseiendom og skulle tilbakeleveres uten motkrav, og Fougner-Lundh dro i 1829 til München for å sørge for nedpakking og transport. Men når han først var i München, ønsket han også å se på de danske dokumentene, og her fant han mye som egentlig dreide seg om Norge. Jo mer han arbeidet med materialet,

jo mer oppsatt ble han på å få med seg hele arkivet til Norge.

I 1829 bestemte kongen av Bayern at samtlige arkivsaker skulle overleveres Fougner-Lundh, men at Danmark og Sverige måtte få de dokumenter som angikk dem. Som motytelse håpet man på at Sverige ville kunne utlevere biblioteket fra Würzburg som svenskene hadde tatt som krigsbytte under tredveårskrigen. I 1834 ble dokumentene i det som fikk navnet "Münchensamlingen" fordelt med 280 dokumenter til Sverige, 340 dokumenter til Danmark og resten, ca 6/7, til Norge. Ved senere forhandlinger er det foretatt justeringer i denne fordelingen.

Da Elias hesteskjærer unnslopp tukthuset

Romanifolks møte med rettsapparatet i 1801

Rettsaken mot hesteskjærer Elias Eliassen og Pernille Nicolaisdatter i 1801 ligger i skjæringspunktet mellom løsgjengeri- og tyverianklager. Hva kan saken fortelle om hvordan fattiglovgivningen slo ut for romanifolk?

AV JOHANNE BERGKVIST,
ARKIVAR, OSLO KOMMUNE –
BYARKIVET

Hesteskjæreren Elias Eliassen og kona Pernille Nicolaisdatter ble sammen med et annet ektepar arrestert og forhørt på Kristiania politikammer i desember 1801. De fire var beskyldt for tyveri fra en krambod i byen, men politimesteren og byretten var ikke enige om hva som utløste arrestasjonen. Saken var dermed ingen ordinær tyverisak, noe påfølgende forhør og politirettsdom viser. Tyveribeskyldningene i forhøret på Kristiania politikammer var i stor grad fundert på de arrestertes synlighet med omreisende liv og hestebytte som næringssvei. Tyverimistanken var tett knyttet til lovforbudet mot løsgjengeri, og saken går dermed i kjernen av romanifolks møte med rettsapparatet på begynnelsen av 1800-tallet.

Fattig- og tjenestelovgivningene hadde som et hovedmål å slå ned på løsgjengeri. Løsgjengeri var en bred anklage som rammet alle uten den lovpålagte faste og stedbundne tjenesten, og skulle straffes med tukthusarbeid. Hjemstavnsbåndene la strenge føringer for hvem som kunne forlate hjemsoget, og det krevdes reisepass for å bevege seg lovlig over sogne-

grensene uten å bli anklaget for løsgjengeri. Det er derfor i ulik litteratur lagt vekk på at lovgivningen rammet romanifolk i særlig stor grad. Eilert Sundt skrev om tukthuset 100 år etter oppstarten at ”det ikke minst var netop de omsværmede fantefolk, som skulle tæmmes der”. Etnolog Ragnhild Schlüter hevder til og med at tiltakene primært var rettet mot de reisende.

Til tross for påstanden om at tiltakene var rettet mot reisende, er det påfallende få henvisninger til romanifolk i politiforhørene fra Kristiania politikammer i årene 1790–1802. Av de 220 personene som ble forhørt for løsgjengeri i perioden, ble 61 dømt til tukthus. Men med unntak av én henvisning til at en arrestert pratet skøyermål, ble ikke betegnelser som skøyer, tater, fant, splint eller sigøyner brukt. Ingen ble heller omtalt som omstreifer eller landstryker. Mens Kristian 5.s Norske Lov av 1687 hadde spesifikke bestemmelser mot ”Jøder og Tater”, omtalte ikke den norske fattig- og tjenestelovgivningene fra 1700-tallet tater direkte. Men flere beskrivelser antyder likevel romanifolk i enkelte forhør. Slike for-

hør er sammen med andre rettskilder, gjerne kombinert med genealogiske undersøkelser, svært viktige kilder til romanifolks historie før 1850. Forhørssituasjonen gir, til tross for at den er nedskrevet av myndighetspersoner, en stemme til personer som ellers er tause for ettertida.

”Kiedelflikkere, Seglmagere, Grydesmede, Hesteskjærere og andre deslige”

Elias Eliassen og Pernille Nicolaisdatter var to av mange personer som ble anklaget for løsgjengeri, men dette forhøret er ett av få som tydelig omhandler reisende folk. Elias Eliassen og Pernille Nicolaisdatter ble arrestert sammen med ekteparet Svend Olsen og Gubiør Hansdatter og forhørt på Kristiania politikammer 8. desember 1801. Elias og Pernille hadde allerede vært på tukthuset fire måneder samme år, inndømt fra Kongsberg ”For Omstreifen i Landet og Mistænkelig Forhold”. Siden de ble løslatt fra tukthuset i august 1801, hadde de handlet med hest på begge sider av Oslofjorden. Paret kan knyttes til kjente romanislekter. Elias Eliassen kom fra en familie med reisende hesteskjærere, og Pernille var søster til Grisilla Nikolaisdatter, som i ”Fantefortegnelsen av 1845” ble registrert som leder av Grisilla-følget. Gjennom beskrivelsen av faste reiseruter, med byttehandel og hesteskjæring som spesialiserte yrker, gir forhøret innblikk i de reisendes liv på begynnelsen av 1800-tallet.

Historiker Arvid Lillehammer angir reising som levemåte og sju karakteristiske yrker eller håndverk som levebrød som sentrale kriterier for å bekrefte romanifolk i kildene før 1850. De karakteristiske yrkesgruppene var hesteskjæring, koppersmiing – inkludert kjeleflinking, vevskjebinding og kammeri, rokedreining, skorsteinsfeining, strikking og kurvbinding. Elias Eliassen var hesteskjærer, et yrke som innebar å kastere hester. Hesteskjæryrket var i stor grad knyttet til romanifolk, og omtalen av Elias Eliassen som ”Elias Hesteskjærer” i byrettsdommen er dermed ikke en nøytral yrkesbetegnelse, men kan forstås som en etnisk markør.

På bakgrunn av de karakteristiske yrkene hadde både tukthusanordningen og tjenestelovgivningen spesifikke bestemmelser rettet mot romanifolk. Tukthusanordningen krevde at ”de uden vis Bopæl eller Pas Omløbende, under Navn af Kjedelflikkere og andre, skal indføres til Tugthuset”, og tjenesteloven omtalte at ”Kiedelflikkere, Seglmagere, Grydesmede, Hesteskjærere og andre deslige, som kan anses at stryge Landet igiennem” ikke måtte oppholde seg på landet uten amtmannens tillatelse, men at de kunne reise rundt i det amtet de var bosatt ”visse Tider om Aaret” med amtmannens pass. Sundt hevdet derfor at tjenesteloven innebar en tillatelse til å fortsette levevis og næringsvei, noe han mente kunne kalles ”et begunstigende privilegium”. Men loven slo også fast at de som bega seg utenfor amtet, skulle anses som løsgjengere, og at de som huset dem uten pass, skulle straffes med bøter. Loven åpnet dermed for en viss mobilitet for romanifolk, men med sterke begrensninger.

”... omstrippende og mistænkelige Personer”

Elias Eliassen og Pernille Nicolaisdatter var synlige på reisene, med stor oppakning og hest. Allerede måneden før arrestasjonen var de observert av tobakkspinner Daldorph på Kongeveien mellom Kristiania og Bragernes. Hans vitnemål gjaldt ikke anklagene om tyveri, men at paret hadde skilt følge da han hadde sett dem. Politiet knyttet den sky oppførselen til tyveri, men den kan like gjerne knyttes til frykten for et nytt tukthusopphold fordi de oppholdt seg i Akershus stift til tross for at de av tukthuset var utstyrt med reisepass til Bergen stift.

Politiet konfiskerte fra paret to sølvur, to store brystspanner, en bindespenne med steiner og en sølvring. De hadde flere staselige klær og en skinnfell, samt en del silketørklær og kniplinger. Elias Eliassen forklarte at gjenstandene var mellombytte fra hestehandel og arv, og beskrev detaljert reiserutene og hvordan handelen foregikk: ”Hesten havde han tilbyttet sig i Winger Sogn, og Bylterne som vare paa hesten, var deels Foder, deels hans Klæder. Hesten

forklarede han at have bortbyttet i Enebach og faaet igien en graae Hest han siden solgte paa Bragnes for et andet Uhr, hvilket Uhr han igien ombyttede med nok et andet, nu her tilstædeværende Uhr, Spændet med Steene i sagde han, paa Moe Marked at have vundet i Spil, og det lille Sølvspænde sagde han, at have havt efter sin Fader.”

Kjøpmann Gulbrand Holst i Kristiania hevdet at han var frastjålet silketørklærne, men Elias Eliassen nektet for å ha stjålet dem. Gubiør Hansdatter tilsto å ha stjålet ett av silketørklærne, og hevdet at Pernille hadde tatt de to andre, men Pernille nektet for tyveri. Politiet mistenkte at alle gjenstandene var stjålne og etterlyste eierne i Intelligenssedlene, men uten respons.

Politiet mente det hovedsakelig dreide seg om tyveri og videresendte saken til byretten. En tyverisak krevde nemlig en ordinær dom, mens politiet selv hadde domsmyndighet i løsgjengerisaker. Men da saken kom opp i februar 1802, konkluderte byretten med at de arresterte i hovedsak var arrestert som løsgjengere. De mente at ifølge det vedlagte politi-forhøret var de fire arresterte ”paagrebne og hæftede icke efter nogen Anklagelse, men blodt som omstrippende og mistænkelige Personer, hvorved

hos den ene er befunden adskillige mistænkelige Sager”. De arrestertes omreisende levemåte og de konfiskerte sakene, og ikke hendelsen i kramboden, var ifølge retten årsaken til tyverimistanken.

Gubiør Hansdatter var den eneste som ble dømt, basert på hennes egen tilståelse. Men retten var ikke overbevist om at de tre andre var skyldige i noen forbrytelse, selv om de mente de ”ey for Moders beste Børn være at ansee”. Retten ville derfor ikke dømme dem. Frikjennelsen er interessant ettersom de tre med letthet kunne ha blitt dømt for løsgjengeri i tråd med lovens vide forståelse av denne.

Tukthuset ble anstalt for tyveridømte

Både tyveri og løsgjengeri var lovbrudd som skulle straffes med tukthuset, men fra slutten av 1700-tallet var det en tydelig trend med flere tyveridømte på tukthuset, og tilsvarende færre inndømt for løsgjengeri og tiggning. En viktig årsak var at straffeloven i 1789 ble mildnet for tyveriforbrytelser, slik at fysisk refselse og slaveri ble avløst av tukthus for første og andre gangs tyveri. Sammen med en reformkritikk av bruken av tukthusstraff for store grupper av fattige tiggere og tjenesteløse, var konsekvensen at antall dømte for løsgjengeri gikk kraftig ned, og tukthuset ble i hovedsak en straffeanstalt for tyveridømte. De tre lovbruddene tyveri, tiggning og løsgjengeri grep allikevel inn i hverandre, da de alle var typiske fattigforbrytelser. Silketørkletyveriet føyer seg inn i et større bilde av forsørgelsesproblemer hos store deler av befolkningen.

Som motsats til påstanden om at lovgivningen i hovedsak var rettet mot reisende, hevder den svenske kulturhistorikeren Birgitta Svensson at selv om staten forsøkte å bekjempe løsgjengeriet gjennom å gjøre det til en forbrytelse i seg selv, så var det ”tattarna som hade övertaget i det här spelet, myndigheterna var ganska maktlösa i förhållande till dem. De levde i en värld med egna normer, egna distrikt, egen rekrytering och även med ett eget språk. Deras identitet formerades starkare i sam-

Dommen i februar 1802 der Elias Eliassen ble frifunnet. Original i Statsarkivet i Oslo (Kristiania byfogd A, Tingbok 1799–1804).

spelet med rättvisan än tidigare och många drag är gemensamma med andra inom förbrytarvärlden.”

Det er grunn til å imøtegå Svenssons framstilling, da det å bevege seg på utsiden av lovens grenser ikke innebar andre normer enn resten av samfunnet, i hvert fall ikke for samfunnets store fattigbefolkning. Forsørgelsesproblemer og fattigdom sammen med en streng tjenestetvang gjorde at store deler av befolkningen kunne komme på feil side av loven. Dette viser den store mengden løsgjengeriforhør på Kristiania politikammer. I tillegg blomstret tyverisakene opp på slutten av 1700-tallet på grunn av dyrtid, og gjenspeiler dermed en vanlig strategi mot fattigdom hos store deler av befolkningen, ifølge historikeren Edvard Bull.

Romani ble etnisk kategori

Romanifolks etniske kjennetegn som språk eller kulturelle særtrekk var ikke tema i forhørene. Lillehammer hevder at Sundts kartlegging av reisende på 1840- og 1850-tallet bidro til at myndighetene sterkere enn tidligere ble opptatt av romani-folk som en etnisk gruppe – i motsetning til tidligere, da de bare så dem som et sosialt problem. Selv om enkelte av lovbestemmelsene fra 1700-tallet var spesifikt rettet mot romanifolk, innebar fattig- og tjenestelovgivningen repressive bestemmelser for store deler av befolkningen. Politiforhørene i Kristiania i årene 1790–1801 gir heller ikke inntrykk av at myndighetene i løsgjengerisakene hadde hovedskyts rettet mot reisende grupper. Kun enkelte av de arresterte hadde karakteristiske romaniyrker som hesteskjærer eller vevskjebinder kombinert med reising som levemåte. Elias Eliassen ble kategorisert av myndighetene gjennom yrkesbeteg-

nelsen hesteskjærer, men forhør og dom gir inntrykk av en mindre kategorisk forståelse av romani-folk fra myndighetenes side enn seinere på 1800-tallet.

Lovgivningen rammet allikevel romanifolks mulighet til sjølberging spesielt hardt, da utøvelsen av tradisjonelle yrker og håndverk sto mot mobilitetsbegrensninger og krav om stedbunden tjeneste. Den pragmatiske holdningen i byretten handlet i hovedsak om de generelle reformstrømningene i tida, og var ikke et maktspill de reisende gikk seirende ut av. Elias Eliassen og Pernille Nicolaisdatter unnslopp tukthusstraff etter anklagene i 1802, men i 1808 finner vi Elias Eliassen inndømt på tukthuset for ”Omflakken uden Pass”. Saker som den mot Elias hesteskjærer viser derimot at omreisende byttehandel ble mistenkeliggjort og var utløsende årsak til tyverimistanke, noe som må ha vært fattigdoms-kapende for reisende håndverkere og handelsfolk.

Kilder ved Statsarkivet i Oslo

Kristiania tukthus: fangeprotokoller
 Kristiania politikammer: forhørsprotokoller 1790-1802
 Kristiania byfogd: tingbok 1802

Litteratur

Johanne Bergkvist: ”En haard og dyr Tid”. *Fattigdom, tigging og løsgjengeri i Christiania 1790-1802*, Universitetet i Oslo, 2008
 Lillehammer, Arnved: ”Kari med kjeften, Per hesteskjærer og slektstilhøva deira” i *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift* bind XLI – hefte 1/07
 Svensson, Birgitta: *Bortom all ära och redlighet. Tattamas spel med rättvisan*. Stockholm, 1993

Elias hesteskjærer ble satt inn på tukthuset i april 1801.
 Original i Statsarkivet i Oslo (Kristiania tukthus fangeprotokoll VI-3, 1796–1803 s. 294).

Papirarkivenes siste stadium

I dag er de fleste offentlige arkiv basert på ren elektronisk lagring av dokumenter og journalinformasjon. Men inntil nylig har de vært på papir, og siden 1960-tallet er de i hovedsak ordnet ved hjelp av en arkivnøkkel.

Arkivnøkler er systematiske oversikter over alle emner det kan skapes saker på i et arkiv. Øverste nivå i en nøkkel består normalt av inntil ti nummererte emner, som kalles ”klasser”, der hver klasse igjen kan deles i inntil ti nye emner, kalt ”hovedgrupper”, som alle presiserer overliggende emne nærmere. Hver hovedgruppe kan igjen deles i inntil ti ”grupper” som hver igjen kan deles i inntil ti ”undergrupper”. De fleste arkivnøkler opererer med fire til fem nivåer. Emneordene på øverste nivå er generelle, og presisjonsnivået øker desto lenger ned i nøkkelen man beveger seg.

Mens dossiersystem og alfanumeriske system kan sortere saker etter både emne, korrespondansepart og sted m.m., skal en arkivnøkkel bare systematisere emnene det kan skapes saker på. I Norge bruker de fleste sivile statlige virksomheter en felles nøkkel for klassene 0, 1 og 2 med underliggende emner. De øvrige delene av nøkkelen er forbeholdt fagsaker og varierer alt etter hvilke oppgaver virksomheten har. De forskjellige sakene innenfor hvert emne stilles opp etter et sekundærsystem, vanligvis stigende journalnummer eller alfabetisk orden. I fellesnøkke-

len finner vi gruppe 221 (personalmapper), som tilhører hovedgruppe 22 (Personale) og klasse 2 (Stillinger og personale). Her er det vanlig å ordne personalmappene alfabetisk eller etter fødselsnummer, så fremt man da ikke trekker dem ut av sakarkivet og stiller dem opp som en egen serie, hvor alfabet eller fødselsnummer er primærsystem.

De fleste arkivnøkler har også gjennomgått mer eller mindre omfattende endringer i årenes løp. Man må derfor ha den aktuelle nøkkelen for å kunne søke på et emne i en katalog over et nøkkelordnet arkiv. Noen ganger er nøkkelen derfor tatt inn i arkivkatalogen, andre ganger er den plassert i begynnelsen av sakarkivet.

I et papirbasert arkiv har man i utgangspunktet bare to innganger: emne etter arkivnøkkel og kronologi etter journalen. Noen ganger finnes også et alfabetisk journalregister etter avsender/mottaker. I et elektronisk arkiv er det mulig å søke på alle opplysninger i databasen. Elektronisk arkivdanning har dermed redusert betydningen av arkivnøkler som gjenfinningsredskap. Men en emneinngang er fortsatt nyttig, spesielt når man søker etter presedens i saksbehandlingen og når man bruker emnebaserte kassasjonsbestemmelser. Arkivnøkler er derfor fortsatt i bruk, også i elektroniske arkiv. Du kan lese mer om arkivnøkler i Jørgen H. Marthinsen: Arkivdanning s. 224 ff.

Vi kan se, ut fra journalpåtegningen på et dokument, hva slag arkivsystem mottakeren har hatt.

Ved journalsystem, til venstre, ser vi – i tillegg til mottakerens navnestempel – bare et journalnummer og årstallet. Ved nøkkelordnet arkiv, til høyre, er det også påført en arkivkode, nede til venstre i stempelet. Originaler i Statsarkivet i Oslo (Glemmen sorenskriveri, journalsaker) og Riksarkivet (Sosialdept., 5. sosialktr., sakarkiv).

**Monaleg og viktig?
(§1, Lov om arkiv)
Bringslid, Oftedal, Press og
Thime: "Ti der var papir overalt"**

Av Bjørn Bering, avdelingsdirektør,
ABM-utvikling

Rapporten om bevaring og kassasjon av arkiver i norsk lokalforvaltning på 18- og 1900-tallet er skrevet av fire arkivarer fra tre statsarkiver. Forskningsinnsatsen ligger primært på det arkivhistoriske feltet. Forfatterne har registrert i en database alle vedtak og forslag til kassasjoner i den statlige lokalforvaltningen som Riksarkivaren har behandlet. Databasen er hovedgrunnlaget for mye av framstillingen. Også gjennomgangen av tilhørende korrespondanse er grundig. Framstillingen er klar og interessevekkende, i alle fall for arkivarer, og boken er godt skrevet.

Forfatterne kombinerer åpenbart en interesse for bevaringsteori med relevant praktisk erfaring. Antagelig er det denne kombinasjonen som ligger til grunn for det mest utfordrende perspektivet i rapporten: undersøkelsen av teoretiske begrunnelser, eller mangel på begrunnelser, for beslutninger om kassasjon og bevaring av arkiver. Gjennomgående er det likevel i

liten grad henvist til den internasjonale bevarings- og kassasjonsteorien, og sammenhengen mellom teori, det vil si forståelse av arkiv, og bevaringsmetodikk er lite drøftet. Forfatterne oppsummerer at arkivteoretisk tenking, "kanskje særlig innenfor bevaring og kassasjon", har vært og er mager i Norge – og magrere enn i våre naboland. Rapporten har eksempler på nedslag i Norge av teoretisk debatt i land med en sterkere teoretisk tradisjon, og boken trekkes også opp noen hovedlinjer i arbeidet med retningslinjer for bevaring av kommunale og statlige arkiver slik dette ble drevet mot

slutten av 1990-tallet. Hovedvekten ligger likevel på ren beskrivelse av metodikk og praksis; og den kritiske analysen og dermed forskningsdimensjonen blir mindre tydelig. Eksempelene på at noen også hos oss tenker og skriver opp mot internasjonal teoriutvikling, kunne med fordel ha vært flere.

En hovedkonklusjon er at verken regelverk eller faktiske bevarings- og kassasjonsvedtak gjennom undersøkelsesperioden har vært basert på bredere analyser av arkivenes verdi som kilder og dokumentasjon eller på teoretiske betraktninger i det hele. I den grad regelverk og vedtak har vært

begrunnet, er begrunnelser i liten grad formulert.

Arkivarenes og arkivbrukernes interesser har vært styrende; disse har fulgt med kulturelle og politiske konjunkturer, samfunnsmessige endringer og historiefagets moter, i stor grad uten kritisk refleksjon over egen praksis. Framfor alt har arkivarenes historisk-faglige interesser eller deres faglige "skjønn" blitt lagt til grunn, men uten at dette er synliggjort eller begrunnet. Arkivverkets folk har også vært under press på grunn av mangel på arkivplass – og fra arkivskapere som har ønsket å tjene penger på returpapir.

Foto: Odd Amundsen, Riksarkivet.

[Notisar]

I forlengelsen av konklusjonene ligger det interessante spørsmål om arkiv som profesjon og vitenskap, om sammenhengen mellom arbeid med teorien og praktisk bevaringsarbeid, om Arkivverkets selvforståelse – og om hva som er viktige temaer og undersøkelsesområder i arkivforskningen. Forfatterne har interessante sideblikk på dette. Ved en nærmere analyse, og med litt dristigere forsøk på å svare på slike spørsmål, kunne boken i større grad ha blitt et bidrag til forståelsen av teoretisk arbeid som grunnlag for utvikling av praksis og for forslag til hvor innsatsen må settes inn framover.

Rapporten er nyttig arkivhistorie, og den representerer viktig empiri. Den utfordrer arkivarer, også utenfor statens egne institusjoner, til å reflektere over begrunnelser, metoder og prioriteringer i arbeidet med å bevare samfunnets arkiver.

Ny statsarkivar i Hamar

Vigdís Stensby er tilsett som ny statsarkivar i Hamar. Ho er cand. philol. med historie hovudfag og kjem frå stillinga som lektor ved Hamar katedralskole. Tidlegare har ho mellom anna arbeidd som arkivleiar ved Høgskolen i Hedmark og ved Distriktskommando Østlandet.

Digitalarkivet: Utskriftsfunksjon for skannet materiale

Det har lenge vært etterlyst en egen ”knapp” i skjermbildet slik at man enkelt kan skrive ut de skannede sidene. Kort før jul ble en slik ”knapp” lagt inn i skjermbildet både for skannet tinglysingsmateriale og for skannet kirkeboksmateriale. Den ene funksjonen er for utskrift av enkelt-sider, mens den andre funksjonen er for utskrift av oppslag. Sistnevnte funksjon splitter oppslaget i to sider, slik at de kan skrives ut som to enkeltsider.

Utskriftene genereres i PDF fra Adobe. Denne løsningen er valgt for å gi bedre styring av utskrifter enn det som er mulig i web-grensesnitt.

Utskriftsfunksjonen blir nå testet internt. Planen er å foreta en samlet revisjon av utskriftsfunksjonen når dette er gjort. Det skal også komme en utskriftsfunksjon for skannet skifte-materiale.

Dokumentasjon av det flerkulturelle Norge

Statsarkivet i Kongsberg har i forbindelse med mangfoldsåret 2008 satt fokus på arkivmateriale som gir informasjon om innvandring og innvandrere til Norge, sett med innvanderers øyne.

For å fremme bevaring av flerkulturelle arkiver har Statsarkivet inngått et samarbeid med Buskerud Innvandrerråd. Dette ble etablert i 1998 som et samarbeidsorgan for alle innvandrersorganisasjoner i Buskerud fylke, og er et av de største innvandrerrådene i landet. Dette har foreløpig resultert i en avlevering på åtte arkivesker fra Buskerud innvandrerråd, og vi håper på et fortsatt fruktbart samarbeid.

Når kjem tellinga?

Folketellinga frå 1910 er ferdig digitalisert og kjem på Digitalarkivet. Men folket må vente til 1. Desember 2010. Statistikklova seier nemleg at opplysningar om personlege forhold i grunnlagsmaterialet til offentleg statistikk skal vere unnateke frå offentlegheit i 100 år. Tellinga vart halden 1. desember 1910. Dermed har ikkje Arkivverket lov til å sleppe ho på nettet før åremålsdagen er nådd

[Krøniken]

Hva slags bestemmelser kom fra offentlige myndigheter for to hundre år siden, hundre år senere, eller bare femti år tilbake i tid? Vi fortsetter våre dykk i *Wessel-Bergs Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge og Norsk Lovtidend*. Bakom de trykte bestemmelsene vil det alltid finnes arkivmateriale, oftest i Riksarkivet, men noen ganger også i ett eller flere statsarkiv.

1810

Patriotiske foreninger til kongens velbehag

16. februar. Rescript til Regjerings-Commissionen, hvorved tilkjendegives Kongens Velbehag med at have bragt i Erfaring, hvorledes flere patriotiske Foreninger i Norge have dannet sig for at understøtte og fremme den indenlandske Vindskibeligbed, og, for at erholde fuldstændigere Kundskab om slige Gavn stiftende Selskabers Antal, Formaal og Virksomhed, paalægges Regjerings-Commissionen efterhaanden at indsende Beretning om ethvert Selskab, som har forenet sig til at opmuntre National-Industrien; og da det ganske svarer til Kongens landsfaderlige Hensigter, kraftigen at understøtte disse rosværdige Bestræbelser for at vække og vedligeholde den Flittigheds-Aand, der er Kilden til Velstand og Tilfredshed, saa befales Regjerings-Commissionen tillige at bringe i Forslag de Midler, hvorved den

troer at Kongens Hensigter bedst kunde opnaaes.

Ferging og grensekontroll ved Svinesund

3. april. Bevilling i Henseende til Svinesunds Færgested. Efter Ansøgning bevilges og tillades: At Foureer ved Søndenfjeldske Infanterie-Regiment Ole Møller maa, som Færgemand ved Svinesunds Færgested under Smaaalehnenes Amt, forestaae og betjene dette Færgested [...] hvorimod han skal være pligtig altid at holde Færgeløbet i forsvarlig Stand, baade med Færger, Baade, Mandskab og tilliggende Bygninger, saa at ingen skal finde billig Aarsag sig derover at besvære.

I Særdeleshed skal han: 1) saasnart nogen Reisende ankommer, som medbringer mere end hvad for det simple Reisetøj kan ansees, saasom store Kufferter, Pakker og deslige, ved Bud derom underrette den ved dette Færgested ansatte Toldbetjent, og imidlertid ikke tilstæde den eller de Reisende at reise ind i Landet; 2) overlade benævnte Betjent et lidet Kammer, hvori han, naar han til Opsyn opholder sig ved Færgestedet, kan have sit Tilhold, og hvortil Betjenten ene maa have Laas og Nøgel; samt i øvrigt 3) nøie efterkomme de ham som Færgemand paaliggende Pligter, og især anholde Enhver, som ved Færgestedet maatte antræffes ei med Pas og rigtigt Beviis at være forsynet.

1910

Offentlig tilsyn med arbeidsmiljøet

26. januar. Kongelig resolution, hvorved nedenstaaende utkast til instruks for de mandlige fabrikinspektører approberes:

§ 1. Fabrikinspektørene har med bistand av det stedlige fakkertilsyn at paase, at forskriftene i lov om tilsyn i fabrikker m.v. av 10. september 1909 og de i medhold av denne lov givne paalæg overholdes, forsaavidt ikke tilsynet efter lovens § 40 er overdraget bergembetsmændene. Undre utøvelsen av dette hverv bør de optræde med streng upartiskhed og søke ved humanitet og imøtekommenhet at gjøre saavel arbeidsgivere som arbeidere overbevist om nytten av lovens forskrifter. De bør optræde som begges velvillige raadgivere i alle spørsmaal som henhører under fabriktilsyns-lovgivningen.

§ 4. Naar fabrikinspektørene ved personlig undersøkelse eller ved indberetning fra det stedlige fabriktilsyn bringer i erfaring, at en overtrædelse av fabriktilsynsloven eller av nogen i medhold av denne git forskrift har fundet sted, bør de, hvis overtrædelsen er av mer graverende art – til eks. grovere brud paa reglerne om arbeidstid eller om helligdagshvile – straks anmelde forseelsen for vedkommende paatalemyndighet.

[Krøniken]

Praktiske prøver for tannleger

1. april. Kongelig resolution, hvorved bestemmes:

1. Nedenstaaende utkast til reglement for tandlæge-eksamen godkjendes.

[...] Til tandlæge-eksamen har eksaminanden at underkaste sig prøver i følgende fag:

B. Til eksamens andre avdeling:

De praktiske prøver:

a. Tandkirurgisk klinikk: Eksaminanden har at undersøke og beskrive mundhulens og tændernes tilstand paa patient, opta anamnese, stille diagnose og prognose og foreslaa behandling, samt foreta noen tandekstraktioner.

b. Indlæging av: to à tre guldfyllninger; en porselænsfyldning i en fortand; to approximale mot hinanden støtende amalgamfyllninger i jækler samt en cementfyldning; en rotfyldning.

1960

Uføretrygden kommer

22. januar. Lov om uføretrygd.

§ 2. Ufør etter denne lov er den som etter å ha gjennomgått hensiktsmessig behandling frembyr alvorlige og varige, objektivt registrerbare symptomer på sykdom, skade eller lyte.

§ 3. Den som har fylt 15 år, har rett til en grunnstøn på 600 kroner

for året hvis uførheten medfører ekstrautgifter av betydning. Når særlige grunner tilsier det, kan grunnstønnen i det enkelte tilfelle økes til 900 kroner for året. Den som på grunn av uførhet må ha særskilt tilsyn og pleie eller hjelp i huset, har rett til en hjelpestøn på 720 kroner for året.

§ 4. Den som er over 18 år og som på grunn av uførhet ikke kan anses i stand til å yte mer enn en tredjedel av normal arbeidsinnsats på et arbeidsområde som høver for ham, har rett til uførepensjon. Uføretrygd skal først tilstås når det etter gjennomgått hensiktsmessig arbeidstrening, yrkesopplæring eller annen form for attføring er endelig fastslått at den uføre fyller vilkårene i første ledd.

§ 5. Uførepensjon for enkeltperson er 2 328 kroner for året. Ektefeller som lever sammen og som begge fyller vilkårene i § 4, får uførepensjon med 3 492 kroner for året.

§ 38. Den som 31. desember 1960 oppebærer støn etter midlertidig lov av 16. juli 1936 om hjelp til blinde og vanføre, skal ikke få sin støn redusert som følge av bestemmelsene i nærværende lov.

Folketelling

1. april 1960. Kongelig resolusjon. Det skal holdes folketelling og fiskeritelling 1. november 1960. Tellingene skal begynne tirsdag 1. november og fullføres så snart som mulig. Tellingene skal adminis-

treres av Statistisk Sentralbyrå. I hver kommune skal tellingen styres av ordføreren eller den han gir fullmakt til det. Den som styrer tellingen i kommunen, engasjerer de tellere som er nødvendig for en hurtig gjennomføring av tellingene. Den enkelte huseier eller dennes fullmektig plikter å medvirke ved tellingen av personer som bor eller oppholder seg på eiendommen.

[Kalender]

Slektshistoriedagen

13.03. Oslo: Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo arrangerer slektshistoriedag i Riksarkivbygningen kl. 10.00 – 15.00. Arrangementet er primært for nybegynnere i slektsgransking. Det blir gitt ei generell innføring i bruk av dei mest vanlege kjeldene og individuell rettleiing i framfinning av opplysingar om eiga slekt.

Deltakaravgift er kr. 200,- som inkluderer ei enkel servering og kursmateriell. Betaling skjer ved oppmøte. Påmelding skjer på www.arkivverket.no eller på telefon 22 02 26 00.

Påmeldingsfrist: 11. mars.

Seminar: Rett til innsyn

15.03. Oslo: ABM-utvikling arrangerer seminaret Rett til innsyn - erfaringer og praksis på hotell Radisson Blu. Program finst på www.abm-utvikling.no. Påmeldingsfrist: 10. mars.

Brukermøte

15.04 Oslo: Opent møte i Riksarkivbygninga for brukarar av Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo kl. 14.00.

Landskonferanse i fotobevaring

26.-27.04. Lillehammer: ABM-utvikling og Maihaugen arrangerer landskonferanse for alle som arbeider med foto i museum, bibliotek og arkiv. Program kjem på www.abm-utvikling.no. Påmeldingsfrist: 26. mars.

Utstillingar i Skattkammeret

Norge i 1743

Utstillinga tar utgangspunkt i den store empiriske undersøkinga som Danske Kanselli i København sette i verk i 1743. I tråd med ånda i opplysningstida skulle topografien i kongeriket Danmark-Noreg, med Færøyene og Island, kartlegast og kvantifiserast. Arbeidet skulle munne ut i ein "fuldstændig Landbeskrivelse over Kongens Riger og Lande". Undersøkinga inneheldt 43 spørsmål om naturressursar, næringsliv, innbyggjarar, folkeliv, kultur, kosthald, helse og "alskens merkverdigheter". Etter beste evne svara futar, prestar og amtmenn i dei ulike landsdelane på dei mange spørsmåla. Svara gir eit unikt innblikk i det norske samfunnet i 1743.

Utstillinga er open for publikum i lesesalen si opningstid til og med 31. mars 2010.

Skatter fra arkivets dyp II

Den 3. juni blir ei ny basisutstilling opna. Ho inneheld praktdokument, men også dokument som speglar store historiske hendingar, som representerar noko nytt og viktig og dokument som fortel merkverdige historiar. Arkivdokument er i regelen papir- eller pergamentdokument, men vi viser også gjenstandar, kart og fotografi.

Utstillinga er open for publikum i lesesalen si åpningstid til og med 17. oktober 2010.

Omvising for grupper etter avtale.

Arkivakademiet har som formål å drive arkivutdanning på høyt nivå til beste for arkivfunksjonene så vel i offentlige som i private virksomheter. Arkivakademiet tilbyr et studieprogram som er delt i to enheter – en grunnenhet og en spesialenhet. Søknads- og opptaksprosessen for de to enhetene er atskilt, og det må søkes om opptak på grunnenheten og spesialenheten hver for seg. Arkivakademiets studieprogram er godkjent som høgskoleutdanning.

Grunnenhet

Hovedfokus i studiet er ulike sider av arkivdanningsprosessen. Gjennom undervisning og studium av faglitteratur og regelverk, settes studentene i stand til å møte de daglige utfordringene i arkivdanningen og håndheve regelverket på arkivområdet. Studentene skal også utvikle sin bevissthet omkring arkivene som samfunnets hukommelse, som en nødvendig forutsetning for historiske undersøkelser og forskning og som rettslig dokumentasjon. Studiet gir 30 studiepoeng.

Studiet omfatter undervisning, gruppearbeid og oppgaveskriving. Undervisningen gis konsentrert i 4 atskilte samlinger over 2 semestre. Første kurssamling starter i september. Utdanningen avsluttes med en skriftlig eksamen i mai (under den 5. samling). Pensum er på ca. 2400 sider hvorav noe er på engelsk. Arkivakademiet har tatt i bruk læringsplattformen Fronter. Undervisningen foregår i Oslo.

Studiet er åpent for søkere med generell studiekompetanse eller som har relevant realkompetanse.

Spesialenhet

Gjennom undervisning, selvstendig oppgavearbeid og studium av faglitteratur og regelverk skal studentene settes i stand til å møte virksomhetens behov for kunnskaper om IKT-basert arkivdanning. Det legges vekt på en mer spesialisert anvendelse av arkivteoretiske grunnprinsipper i en digital kontekst. Spesialenheten gir 15 studiepoeng.

Studiet omfatter undervisning, gruppearbeid og oppgaveskriving. Undervisningen foregår i Oslo over to atskilte samlinger, en samling i høstsemesteret og en samling i vårsemesteret. Arkivakademiet har tatt i bruk læringsplattformen Fronter. Pensum er på ca. 1200 sider, hvorav noe på engelsk. Spesialenheten avsluttes med hjemmeeksamen.

Studiet er åpent for søkere som har bestått grunnenheten eller søkere fra andre læresteder hvis utdanningen tilsvarer 30 studiepoeng som tas ved Arkivakademiet. Søkere som er 25 år eller eldre, kan tas inn på særskilt grunnlag.

Studieavgift

Stiftelsen Arkivakademiet er selvfinansierende, og deltakeravgiften dekker undervisning, pensumlitteratur, retting av obligatoriske oppgaver, lunsj under kurssamlingene og eksamen med vitnemål.

Grunnenheten koster kr. 40 000, dvs. kr. 20 000 pr semester.

Spesialenheten koster totalt kr. 23 000, dvs. kr. 11 500 pr. semester.

Interessert?

Søknadsskjema, studieprogram og ytterligere opplysninger kan du få ved å kontakte: Arkivakademiet, tlf. 22 02 26 71, telefaks 22 23 74 89 eller ved å gå inn på våre nettsider: <http://www.arkivakademiet.no/>

Søknadsfristen er **15. april 2010**

Adressen er:

Arkivakademiet, c/o Riksarkivet, Postboks 4013 Ullevål Stadion, 0806 Oslo

Velkommen!

Riksarkivet

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjø, Oslo
Postadresse: PB 4013 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Telefon: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
riksarkivet@arkivverket.no

Statsarkivet i Oslo

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjø, Oslo
Postadresse: PB 4015 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Tel: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
statsarkivet.oslo@arkivverket.no

Statsarkivet i Hamar

Lille Strandgate 3, Hamar
Postadresse: PB 533, 2304 Hamar
Tel: 62 55 54 40 / Faks: 62 52 94 48
statsarkivet.hamar@arkivverket.no

Statsarkivet i Kongsberg

Frogs vei 44, 3611 Kongsberg
Tel: 32 86 99 00 / Faks: 32 86 99 10
e-post: statsarkivet.kongsberg@arkivverket.no

Statsarkivet i Kristiansand

Märthas vei 1, 4633 Kristiansand
Tel: 38 14 55 00 / Faks: 38 14 55 01
statsarkivet.kristiansand@arkivverket.no

Statsarkivet i Stavanger

Bergelandsgt. 30, 4012 Stavanger
Tel: 51 50 12 60 / Faks: 51 50 12 90
statsarkivet.stavanger@arkivverket.no

Statsarkivet i Bergen

Årstadveien 22, 5009 Bergen
Tel: 55 96 58 00 / Faks: 55 96 58 01
statsarkivet.bergen@arkivverket.no

Statsarkivet i Trondheim

Maskinistgata 1, 7042 Trondheim
Tel: 73 88 45 00 / Faks: 73 88 45 40
statsarkivet.trondheim@arkivverket.no

Statsarkivet i Tromsø

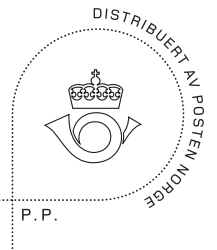
Huginbakken 18, Breivika, Tromsø
Postadresse: 9293 Tromsø
Tel: 77 64 72 00 / Faks: 77 64 72 01
statsarkivet.tromso@arkivverket.no

Samisk arkiv / Sámi arkiiva

Hännoluohka 45, Kautokeino
Postadresse: 9520 Kautokeino
Tel: 78 44 85 60 / Faks: 78 44 85 69
samisk.arkiv@arkivverket.no

B

NORGE

P. P.

Tema i neste nummer:
Kampen mot smitten

Returadresse:
Riksarkivet
Postboks 4013
Ullevål stadion
0806 Oslo

I 1853 herja koleraen for siste gong i Kristiania og omegn. I kyrkjebøkene finn vi namna på dei epidemien tok.
Original i Statsarkivet i Oslo
(Aker ministerialbok nr. 20, 1855–1857).